

2025 • 3

LXXVIII. évfolyam • március

művelődés

közművelődési havilap

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Benkő Levente (főszerkesztő)
Balla Sándor
Demeter Zsuzsanna
Péter János
Rostás-Péter Emese

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj

Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Nagy Andrea

Nyomdai munkálatok:

IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 6 lej

9 771221 869257 03

Tartalom

Rostás-Péter Emese: Csillogó pléhvirág 3

1848

Borbély Éva: Petőfi esete a székelykáposztával.
Rövid gasztronómiai letérő március 15-e margójáról 4

enciklopédia

Lőrincz Márta: Kastélyturizmus Erdélyben 6
Szika Levente Zoltán: Középkori templomaink és váraink útján (1.)
Barangolás Szatmárban és a Felvidéken 16
Boros Ernő: 35 éve jelent meg a Tromf 23

könyvesház

Benedek Szabolcs: Villanyos és öröksége. 28
Kodori Tímea: Kürtőskalács, medvevadász, népviselet?
A székely identitás elemei és építése a történelemben és napjainkban 30

Lapszámunk szerzői:

Benedek Szabolcs – egyetemi hallgató, Kolozsvár
Borbély Éva – vállalkozó, Tordaszentlászló
Boros Ernő – újságíró, Nagykároly
Kodori Tímea – egyetemi hallgató, Kolozsvár
Lőrincz Márta – művészettörténész, turisztikai szakember, Csíkszentlélek
Szika Levente Zoltán – újságíró, Nagybánya

A címlapon az alsórákosi Sükösd–Bethlen-kastély. A hátsó borítón a keresdi Bethlen-kastély, az erdélyi reneszánsz kastélyépítészlet legszebb emléke. Demeter Ibolya felvételei

Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza. Kizárólag géppel írt vagy nyomtatott, valamint Microsoft Word programban szerkesztett elektronikus kéziratokat fogadunk el.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovászna Megyei Művelődési Központ
Kovászna Megye Tanácsa

Consiliul Județean Covasna
Kovászna Megye Tanácsa
Covasna County Council

Médiapartnerek:

Szabadság

Csillogó pléhvirág

Nem tűztük a kabát hajtókájára, de jó pár napig hordoztuk az iskolatászkában, aztán otthon nézegettük még egy darabig, majd eltettük jó helyre, nem szívesen dobtuk el. Olcsó fémből, talán pléhből formázott, apró, festett hóvirág, négylevelű lóhere, ezek jutnak így eszembe, mint az egykori gyűjteményem állandó darabjai. A felnőttek elnézték ezt a gyűjtögetést, de mindannyiszor elmondták, hogy ezt mi nem hordjuk, nem tűzzük ki. Otthon ezért igyekeztünk minél hamarább eltűnni a zsákmánnyal a házban, hogy minél kevesebb szó essen arról, hogy ez bizony nem szép, túl hivalkodó, mármint giccses, és főleg hogy nem a miénk.

Az iskolában a nagyszünetben, ha nem látták a tanárok, a bátrabb lányok, és akik jó sokat kaptak ajándékba, kigombostúzták az egyenruhára. Szerelmi ajándék, legalábbis valamiféle vonzalmat kifejező tárgy volt a márciuska, a népszerűbb lányok egész csokorra való fémvirágot össze tudtak gyűjteni belőlük, a szerényebbeknek be kellett érniük egy-két csillogó holmival. Csillogásból kevés volt akkoriban – lásd ebben a lapszámunkban Boros Ernő visszaemlékezését a nyolcvanas évekre –, és a márciuska azt is hozott az életünkbe. A székelyföldi városokban a földszínek voltak akkoriban divatban, ami a bizsukat illeti, égetett és natúr színű, apró, recézett laskaszemekből is készültek akkoriban nyakláncok, de volt almamagból, sőt még nutriafogból összeállított nyakék is, a számológéptábla barnára, mustársárgára és zöldre festett golyóiból fűzött láncokról nem is beszélve. A térdtől lefelé kiszélesedő szárú nadrágokat akkoriban már nem hordták, a kiegészítőik viszont megmaradtak.

Napjainkban hatalmas lett a kínálat a márciuskákából, valósággal tobzódunk bennük február végén, március elején, az ideiglenesen felállított standokon a legolcsóbb, bizsunak is alig nevezhető műtűröktől az igényes kivitelezésű kerámiáig, tűzzománc dísz tárgyacskákig széles a választék. A románoknál amolyan nemzeti szimbólumnak számít, egyesek hajmeresztően régre teszik az eredetét, de ez inkább a mitológia világa – két tizenkilencedik század végi, némileg kétséges bizonyíték van a múltra, ám ezek az értékes márciuskák is magángyűjtők, és nem múzeumok birtokában vannak. Az viszont kétségtelen, hogy számos hiedelem kapcsolódik ehhez az időszakhoz. Március elseje például sok helyen dologtöltő nap volt, úgy tartották, a takarítás, sepregetés vagy a nagymosás miatt visszatérhet a tél, másutt pedig úgy hitték, aki ilyenkor rontástól védő tárgyacskát visel, azt abban az évben megkíméli majd a nap perzselő hősége, arca szép, hamvas marad a legmelegebb nyárban is.

A bolgárok is a románoktól vették át ezt a szokást – tartja magát ez az elmélet, legalábbis a határnak ezen az oldalán. Az erdélyi, romániai magyarok körében pedig ma is inkább a gyermekvilágban van jelen, annyi különbséggel, hogy mára eléggé megkopott az udvarlás vagy annak szándékát kifejező jellege: barátok is ajándékozzák már egymásnak, hiszen nem nehéz személyre szabható ajándéokra bukkanni, a focilabdától a macskáig, kutyaig és persze a halhatatlan virágcsokrokig bármi kapható. A felnőttek között valószínűleg kevesebben vannak már, akik éppen a márciuskától féltének kultúránk tisztaságát, főleg hogy az utóbbi időben több, nagyobb költséggel járó szokás – a Halloween vagy a Valentin-nap – is felbukkant tájainkon. A gyerekek pedig használják ezt az apró tárgyat, barátságokat erősítenek meg, szövetségest keresnek, vagy a vonzalmukat fejezik ki vele, valami olyan tudás birtokában, amit csak közösségben ismerhet meg az ember. Hogy többet jelent-e számukra egy ilyesmi, amit megőriz a fiók, egy emlékesdoboz, mint egy fizető játékhoz való hozzáférést biztosító internetes link egy szintén játék közben megismert, a világ túlsó felén lakó baráttól, azt csak később fogjuk megtudni.

Réka Eures

Borbély Éva |

Petőfi esete a székelkápasztával

Rövid gasztronómiai letérő március 15-e margójáról

Petőfi Sándor, a márciusi ifjak vezéréként az események egyik főszereplőjévé vált, amikor az 1848-as forradalom elindult az ő lakásáról. Neves költőnk Jókai Mórral, Bulyovszky Gyulával és Vasvári Pállal együtt gyalogolt az esős márciusi reggelen a Pilvax kávéházba, majd a Landerer és Heckenast üzembe, mely Pest legnagyobb teljesítményű nyomdája volt abban az időben. Megszülettek a

szabad sajtó első termékei, az ifjak által megfogalmazott *12 pont* és a *Nemzeti dal*, ezeket a nyomda délire már több ezer példányban ontotta magából.

1848. március 15-e a forradalom és egyben Petőfi napjává vált. Jókai szavával élve: „Ezt a napot »Petőfi napjának« nevezze a magyar nép; mert ezt a napot ő állítja meg az égen, hogy alatta végigküzdhessen a nemzet hosszúra nyúlt harcát szabadsága ellenségeivel.”¹

1848. március 21-én írt, Arany Jánoshoz intézett levelében, Petőfi a következőket írta: „Forradalom van, barátom, s így képzelheted, mennyire vagyok elememben! [...] Sokan el akarják mozgalmainktól e nevet disputálni, és miért? Mert vér nem folyt. Ez csak dicsősége a dolognak, de a dolgot nem változtatja meg. Én forradalomnak tartok minden erőszakos átalakulást; márpedig mi erőszakkal vívtuk ki a sajtószabadságot és Stancsics kibocsáttatását. Hogy ellenszegülés nem történt, ez csak azt mutatja, hogy az ellen vagy teljesen átlátta tehetetlen gyöngeségét, vagy gyáva volt megtámadni bennünket.”

Petőfi neve és a forradalom ma már szervesen összetartozik, elválaszthatatlanok egymástól. Sokat tudunk hányatott életéről, az azt követő sikeréről, erős igazságérzetéről, szókimondásáról, amely a forradalom után nem sokkal dicsőségét hanyatlásra vitte, majd életét a csataterén kioltatta.

Bőven akadnak kortárs feljegyzések, amelyekből az is kiderül, ki volt Petőfi, érző lélekként mit utasított el, kikkel rokonszenvezett, de arra is, hogy milyen fogásokat kedvelt.

A kor hétköznapi konyhája egyszerű volt, általában húsleves, hurka, kolbász, dunai halak, gulyás, pörkölt, rostélyos, káposzta, sült és rántott csirke került a megerített asztalokra. Ekkoriban jött

A szabad sajtó első termékei, a 12 pont és a Nemzeti dal a Landerer és Heckenast nyomdában készültek. Kép: Vasárnapi Ujság 1868/11.

Kevesen tudják, hogy a tévhittel ellentétben a székelykáposzta nem Székelyföldről származik. A szerző felvétele

divatba a paprika, a hagymás alap és osztrák hatásra a zsírban sütés.

Petőfi jó kedvvel fogyasztott töltött tojást, és szívesen kanalazott gulyást, akár reggelire is. Fontos kiemelni, hogy az akkoriban ezen a néven ismert étel nem leves volt, hanem egy, a mai pörköltökhöz hasonló ragu, amiben az alap minden esetben hagyma, őrölt piros-paprika és zsír volt. A finom pecsenyékét sem vetette meg, a túrós tésztáról pedig az *Úti levelek*ben a következőket írta 1847 májusában: „Szeretőmet, a franciákat, a túrós tésztát és a rónaságot fülem halatára ne gyalázza senki!”

Arany Jánoshoz intézett verses levelében pedig így írt: „Esküszöm erre neked túróstésztára, dohányra / És mindenféle, mi csak szent s kedves előttem.”

A feljegyzésekből az is kiderül, hogy a *János vitéz* megalkotója gyakran étkezett vendéglőkben. Akkoriban a gazdagok saját konyhát üzemeltettek, így a kifőzdék a szegény réteget szolgálták ki, innen tudhatjuk azt is, hogy miket fogyasztott szívesen, de egyben arra is fény derül, hogy ő alkotta meg az ország egyik kedvenc fogását.

Kevesen tudják, hogy a tévhittel ellentétben a székelykáposzta nem Székelyföldről származik. A legenda szerint Petőfi Sándor és ügyvéd barátja, Székely József vármegyei főlevéltáros 1846-ban megkésve indult ebédelni a pesti Komló-kertbe. A helyszínen derült ki számukra, hogy az ételek nagy része már elfogyott, és ekkor Székely József arra kérte a

kocsmáros, hogy a maradék disznópörköltet és savanyúkáposzta-főzeléket melegítse össze nekik. Petőfinek annyira ízlett az így „megalkotott” pörköltes káposzta, hogy rendszeresen visszajárt „Székely-káposztát” rendelni.

Mivel káposztás nemzet a magyar, nem csoda, hogy hamar híre ment ennek az ételnek, és elterjedt országszerte. Napjainkban a székelykáposztának nagyon sok változata él, eltérések lehetnek az összetevők listájában, több vagy kevesebb zöldséggel is készülhet. Borsikafűvel vagy babérlevéllel is készíthetik, de akár mindkét fűszer megjelenhet az ételben. Főzhetik rizzsel vagy anélkül, de minden esetben az alapot a zsírban vagy olajban pirított hagyma, őrölt piros-paprika, disznóhús és savanyú káposzta jelenti.

Egyik változatát, Petőfire emlékezve leírjuk.

„Március 16-án az előbbi nap tiszteletére a két főváros kivilágítva, néhány nappal utóbb fáklyás zene Klauzálának, Nyárinak stb. [...] aztán fáklyás zene Wesselényinek, Eötvös Józsefnek stb. [...] később Batthyányi, Kossuth, Széchenyi megérkezésekor a két főváros kivilágítva [...] tegnap ismét a nádor tiszteletére kivilágítás és mindenféle ceremónia. Mennyi ünnep egy hónap alatt! Vigyázatok, hogy ezek után a fényes éjek után sötét napok ne következzenek. Ha vesszük, e férfiak valamennyien megérdemelték a megtiszteltetést, melyben részesültek, de ha meg nem érdemelnék is, csakúgy megtiszteltük volna őket, és ez a szomorító a dologban. Borzasztó vasárnapi nép vagyunk, nekünk mindig ünnep kell, s ha egyszer nem lesz emberünk, a kit megünnepeljünk, majd a holdvilágnak viszünk fáklyás zenét s csinálunk kivilágítást. Talán azért vagyunk olyan rongyosak, mert mindig ragyogni akartunk” – Petőfi Sándor naplójából, Pest, 1848. április 19.

Hozzávalók:

- 1 kg sertésárja
- 1 kg savanyú káposzta
- 15 dkg füstölt szalonna
- kevés olaj
- 1 fej hagyma
- 1 piros kápia paprika
- 2 szál nagyobb sárgarépa
- 2 cikk fokhagyma
- másfél kiskanál piros-paprika
- 2 evőkanál paprikakrém
- 1 kiskanál borsikafű (csombor)
- 2 babérlevél
- 20 dkg rizs
- só, bors, ízlés szerint

Elkészítés: a savanyú káposztát vékony csíkokra vágjuk, többször átmosuk, hogy a savanyúságából és sósságából csak a megfelelő mennyiség kerüljön az ételbe. A füstölt szalonnát apró kockákra vágva megpirítjuk, a hagymát és paprikát szintén felaprítva hozzákeverjük (olajjal egészítjük ki a zsiradékot, ha szükséges), üvegesre pirítjuk. Hozzáadjuk a kockákra vágott sertésárja, és erősebb lángon, fehéredésig pirítjuk. Amikor a hús kifehéredett, levesszük a tűzről, belekeverjük a piros-paprikát, alaposan elkeverjük, egy deci vizet öntünk alá. Hozzáadjuk a paprikakrémet, a murkot és fokhagymát, majd visszatevesszük a tűzre, fedő alatt 20 percet rotyogni. Ha elfő a víz, pótoljuk. Belekeverjük az átmosott káposztát, a csombort és a babérlevelet, majd alacsony lángon további 40 percig főzzük. A bátrabbak ekkor hozzáadhatják a rizst is, vizet öntve alá, hogy az étel egyben elkészüljön, de ha attól tartunk, hogy a rizsszemek így nem fognak teljesen megpuhulni, elkészíthetjük külön, és a végén összekeverjük. Sózzuk, borsozzuk ízlés szerint. Tejfőllel és friss kenyérral tálaljuk.

Jegyzet

- 1 Jókai Mór: *Írói arcképek*. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1885.

Lőrincz Márta

Kastélyturizmus Erdélyben

A mai kulturális kihívásokhoz való alkalmazkodás és a turizmus innovatív, rugalmas szemléletének figyelembevételével – amely érzékenyen reagál a kultúrturisták élménykeresésére, és folyamatosan követi az aktuális turisztikai trendeket – olyan erdélyi kastélyokat érintő útvonalakat ajánlok, amelyek az épített örökség felfedezését segítik. Különös tekintettel a *Hívogató Románia* elnevezésű, tizenkét kulturális útvonalat bemutató műemlékvédelmi és örökségnépszerűsítő megaprojektre, ezek az útvonalak hozzájárulnak a régió történelmi és kulturális értékeinek mélyebb megismeréséhez.

Az alábbiakban bemutatott útvonalak olyan erdélyi kastélyokat, kúriákat és udvarházakat foglalnak magukba, amelyek a 16–17. századtól épültek vagy alakultak át, és az épített örökség felfedezését szolgáló kastélyutak meghatározó állomásai. Az épített örökség fenntartható gazdasági hasznosítása érdekében bevontam Erdély ikonikus építészeti szimbólumait, valamint kevésbé ismert, ám jelentős kulturális értéket képviselő épületeket is.

A kulturális értékek turisztikai hasznosíthatóságának elméleti alapját dr. Rátz Tamara és dr. Puczko László *Goethe, Humbert és Odüsszeusz nyomában avagy kulturális utak a turizmusban* című tanulmánya¹ nyújtja, a kastélyút integrációját a kulturális utak rendszerébe pedig Kovács Viktória *Imelda Kastélyok a turizmusban és az Európai Hagyományok Konzorcium munkája*² című írása alapján mutatom be.

A vizsgált terület kiválasztásának ok-okozati összefüggéseinek feltárása után az általam kiválasztott épületek bemutatásakor kitérek a településfunkcióra, a földrajzi elhelyezkedésre, az első írásos említésre, a történelem során alakuló birtokviszonyokra, valamint az adott objektum építési idejére, stílusbeli sajátosságaira és jelenlegi állapotára.

Az elemzett épületek alapján egy fiktív, de reálisan megvalósítható képet vázolok fel az erdélyi kastélyutak kialakításáról. A kastélyokat tematikus és funkcionális kapcsolatok mentén

csoportosítom, figyelembe véve azok történelmi és jelenlegi szerepét is.

A kastélyút, mint kulturális út

A kulturális út turisztikai szempontból a tematikus turisztikai attrakciók közé sorolható. Ezek az attrakciók egy adott témát hasznosítanak a turizmus területén, megfelelő promóciós tevékenységek és eszközök révén, ezáltal regionális, nemzeti vagy akár nemzetközi érdeklődést is kiválthatnak. A tematikus turisztikai attrakciók közé tartoznak a tematikus parkok (például Disneyland, Legoland), tematikus események (például lovagi tornák, csatajelenetek), valamint a tematikus utak (például borutak, kastélyutak, whiskyutak).

A tematikus utak olyan turisztikai termékeket kínálnak, amelyek egy adott téma köré szerveződnek, és közlekedési útvonalak segítségével elérhetők. Ezek az utak olyan területeket és településeket helyezhetnek fel a turizmus térképére, amelyek korábban kevésbé voltak ismertek, vagy elérhetetlennek tűntek. Előnyük, hogy segítenek az adott terület átláthatóságában, az észlelt távolság csökkentésében, valamint új célcsoportok bevonását teszik lehetővé. Emellett költséghatékony turisztikai megoldást kínálnak, és hozzájárulhatnak a kulturális vagy természeti értékek megőrzéséhez, hiszen sok esetben éppen a turisztikai hasznosítás mentheti meg ezeket az értékeket a pusztulástól.

A kulturális utak tematikus útvonalak, amelyek központi, turisztikai szempontból értékesíthető eleme meg meghatározott kulturális érték vagy örökségelem. Ezek az utak regionális, nemzeti vagy nemzetközi szinten is működhetnek, attól függően, hogy a központi érték jellege és a kialakított együttműködési hálózatok milyen mértékben terjednek ki. Létrehozásuk során kulcsfontosságú az azonosíthatóság, azaz egy széles körben ismert és egyértelmű tematika meghatározása. Ugyanakkor fontos, hogy az út ne korlátozza

A kulturális utak tematikus útvonalak, amelyek központi, turisztikai szempontból értékesíthető eleme egy meghatározott kulturális érték vagy örökségelem.

A régi bútorokkal és antik textíliákkal díszített „Huszár szobája” gróf Kálnoky Tibor egyik miklósvári vendégházában. Demeter Zsuzsanna felvétele

túlságosan a kapcsolódó turisztikai attrakciók bevonását. A kulturális utak sikeres működéséhez elengedhetetlen egy jól felismerhető logó kialakítása, valamint a hatékony információs és promóciós tevékenységek – például útjelzőtáblák, információs táblák, nyomtatott és online információs anyagok.

A kulturális utak leggyakrabban a következő témák köré szerveződnek: történelmi korszakok (például az Északi Bronzkori Út); történelmi események (például az UNESCO rabszolgaútja); vallási örökség (például a Zsidó Örökség Európai Útja); ipari örökség (például az ipari örökség útjai Németországban); társadalmi örökség/érték (például a Zöld arany kulturális út Finnországban); kulturális örökség/érték (például az Európa Tanács Humanizmus Útja); művészeti irányzat és/vagy építészeti stílus (például az Európa Tanács Barokk Útja); ismert történelmi személy vagy művész (például a Goethe-út).³

E szemlélet alapján hozták létre a *Hívogató Románia* megaprojektet is, amelynek elindulása és fejlődése figyelemre méltó és időszerű kezdeményezés.

Kastélyútvonalak

A kastélyút a kulturális utak egyik különleges típusa, amely több tematikához is kapcsolódhat: társadalmi örökség vagy értékek, kulturális örökség, továbbá művészeti irányzatok vagy építészeti

stílusok. Ezen túlmenően egy kastélyútval szerveződhet ismert történelmi személyek, alkotók vagy meghatározó történelmi események köre is. A kastélyutak meghatározó jellemzője, hogy központi turisztikai attrakciójuk kizárólag épített örökség, azaz kastély vagy palota.

Az épített örökségek, műemlékek, műemlék jellegű épületek gazdasági hasznosítása, illetve turisztikai attrakcióként történő promóválása Nyugat-Európában már az 1960-as években elkezdődött. Alapvetően négy, szorosan a kastélyokhoz tartozó turisztikai funkciót különböztethetünk meg egymástól: szálláshely-szolgáltatás (kastélyszállók, fogadók); vendéglátás (éttermek, kávézók); múzeumi funkció (kulturális és történelmi vonzerő); rendezvények, szórakoztató programok.⁴

Az épített örökségek turisztikai hasznosítása mára számos nemzetközileg ismert útvonal és támogató szervezet létrejöttét eredményezte, amelyek célja ezeknek a kulturális értékeknek a megőrzése és fenntartható fejlesztése.

Európai kastélyútvonalak, szervezetek

Die Schlösserstrasse: egy 1987-ben indított osztrák kezdeményezés, amelynek célja a kulturális örökségek minél szélesebb körű bevonása a turizmusból a sport- és termálturizmus mellett.

Jelenleg a szervezetnek 19 osztrák tagja van, és a 2002-es partnerprogram keretében Szlovénia és Magyarország is csatlakozott (a nagyecenki, keszthelyi és kőszegi kastélyok, valamint a sárvári és sümegi várak révén) az osztrák turizmus jelentős kastélyainak hálózatához.

Európai kastélyút: az Ecos-Ouverture Program CREDIT projektje keretében létrehozott nemzetközi kastélyhálózat hat kastély együttműködésén alapul, amelyet az Európai Kastélyút védjeggyel azonosítanak. A program célja a régiók turisztikai fejlesztése, a műemlék épületek központi elemként történő kiemelése által.

European Castle Heritage Organization: a szervezet 1995-ben alakult Luxemburgban azzal a céllal, hogy várakat, erődítményeket és kastélyokat vonjon be az exkluzív európai turizmusba, legyen szó szálláshely-szolgáltatásról, rendezvényekről vagy egyéb turisztikai attrakciókról. Még érdemes megemlíteni a Die Burgenstrasse kastélyút vonalat és a következő szervezeteket: Schlosshotels Herren Häuser in Österreich und den ehemaligen Kronländern (az osztrák és egykori koronagyarmatok kastélyainak, várainak és udvarházainak hálózata, amely a nemzeti tradíciókat hangsúlyozza); Relais & Chateaux (1954 óta az elegáns kastély- és palotaszállodák, valamint a vidéki luxusüdülők védjegye); Johansens (a Daily Mail és a General Trust Plc. lapkiadó vállalat exkluzív katalógussorozata, amely ajánlásokat fogalmaz meg a kastélyok mint turisztikai termékek számára).

Erdélyi viszonylatok

Romániában a kastélyturizmus kialakítása elsősorban azon térségekben valósítható meg, ahol jelentős számú építészeti és művészettörténeti értékkel bíró kastély, kúria és udvarház található. Erdély kiemelkedő ilyen szempontból, mivel területén számos műemlékkel vagy műemlék jellegű épülettel büszkélkedhetünk. Ezek az épületek funkciójuk, történelmi jelentőségük és elhelyezkedésük alapján különböző kategóriákba sorolhatók. Sok épület azonban feltáratlan maradt, valamikor rendeltetése vagy távoli elhelyezkedése miatt.

A kastélyút kialakításánál érdemes olyan régiókra összpontosítani a nagytáj területén belül, ahol jelentős kastélykoncentráció figyelhető meg, eltekintve a nagy- és középméretű városok hasonló épületeitől. Fontos szempont

A késő reneszánsz jegyeit viselő olaszteleki Daniel-kastély hátsó homlokzata. Demeter Zsuzsanna felvétele

továbbá a minimálisan szükséges infrastruktúra megléte, amely biztosítja a megközelíthetőséget, valamint a kastélyok közötti kapcsolódási pontok, összefüggések és tematikus egységek kialakíthatósága. Ezek a tényezők teszik lehetővé a turisztikai hasznosítás megvalósítását.

A történelmi és művészettörténeti szempontok figyelembevételével Erdély épített örökségei között számos kapcsolatot mutatható ki, például: arisztokrata családok hatása – a hatalom reprezentációja kastélyépítkezések formájában; családi kapcsolatok – a beházasodások révén létrejövő rokoni hálózatok befolyásolták a kastélyok elhelyezkedését és stílusát; politikai események hatása – a birtokközpontok változása új építkezéseket eredményezett; művészettörténeti kapcsolatok – az építészeti korszakok jellemzőinek átvétele és továbbfejlesztése.

A kastélyok, kúriák és udvarházak gyakran az építető nevét viselik. Erdélyi kastélyutak kialakítására két

lehetséges tematika kínálkozik sok résztvevővel és nagy kiterjedtséggel: adott kistérségek kastélyai alapján szervezett útvonalak, illetve az arisztokrata családok építkezéseinek nyomvonalát követő útvonalak.

Kistérségek kastélyai – háromszéki kastélyok útja: Vargyas: Daniel-kastély→Olasztelek: Daniel-kastély→Miklósvár: Kálnoky-kastély→Oltszem: Mikó-kastély→Sepsikőröspatak: Kálnoky-kastély→Árkos: Szentkereszty-kastély→Uzon: Béli-Mikes kastély→Zágon: Mikes-Szentkereszty-udvarház→Székelytamásfalva: Thúry-Bányai-kúria→Zabola: Mikes-kastély→Altorja: Apor-kúria.

Ez az útvonal a régi székely közigazgatási egységet, a széket veszi alapul. Földrajzilag kistérségnek számít, a települések közötti távolságok kicsik, és sok közöttük a szomszédos kapcsolat. Az útvonal két-három nap alatt bejárható. Szálláslehetőséget találhatunk Miklósváron, a Kálnoky család által felújított kastélyban, valamint Zabolan, a Mikes

család által részben turisztikai célokra hasznosított kastélyépületben.

A kastélyok turisztikai szempontból különböző státusszal bírnak. A zágoni udvarház és a zabolai kastély jól ismert Mikes Kelemen szimbolikája révén, a miklósvári Kálnoky-kastély és az olaszteleki Daniel-kastély szállodai funkcióik révén népszerűek, a többi helyszín bevonása a turizmusba pedig új lehetőségeket teremthet a látogatószám növelésére.

Kastélyok és javasolt turisztikai hasznosításuk

Vargyas a kastélyt övező dendrológiai parkját egy átfogó rehabilitációs program befejeztével nyithatja meg a látogatóknak. Az épületben helyet kaphatna a híres vargyasi bútorfestés hagyományát bemutató kiállítás, melyben egy Haáz Rezső által festett falitéma is megtekinthető lenne. Emellett egy helyi kulturális központ is létrejöhetne, amely színházi

A 2016-tól kastélyszállóként működő olaszteleki kastély egyik vendégszobája.
Demeter Zsuzsanna fényképe

előadások, tánctáborok, bútorfestőtáborok, valamint a település eseménynaptárához igazított rendezvények színteréül szolgálhatna.

Az olaszteleki udvarház építészeti értékeinek megőrzésével, felújított állapotban, igényes szállásadó egységként működhetne tovább. Az egykori Daniel-birtokon olyan minőségi szolgáltatásokat kínálhatna, amelyek révén már eddig is számos nemzetközi turisztikai díjat és elismerést szerzett fenntartóinak.⁵

Miklósváron a Kálnoky család által létrehozott, családi hangulatú, stílusos bútorokkal berendezett épület az Erdélyi Élet Múzeumának ad otthont.⁶ Ez a múzeum rendezvényhelyszíneként⁷ is funkcionál, és példaként szolgálhat más kastélyok hasonló jellegű hasznosítására.

Oltszem kastélya különleges műemléki értéket képvisel egyedülálló berendezése és a falfestményei miatt. Az épület kizárólag múzeumi célokra lenne berendezhető, hogy értékeit szakszerű módon megőrizhessék. Jelenleg a Kovászna Megyei Tanács egy nyertes pályázat révén újítja fel az épületegyüttest, amely a jövőben a székelyföldi lovakultúrát ismertetné meg a nagyközsége.

Árkos kastélyparkja nem csupán dendrológiai különlegességeivel, hanem az egykor itt működő művészttáborok hagyatékával is vonzza a látogatókat. Ezt a jelleget megőrizve újra

alkotótáborok szervezésére lehetne használni, ahol a kastély épületében lakhatnának az alkotók a tábor ideje alatt, míg műveiket állandó kiállítások formájában tekinthetnék meg az érdeklődők.

A zágoni udvarház és a zabolai kastély jól ismert Mikes Kelemen szimbolikája révén, a miklósvári Kálnoky-kastély és az olaszteleki Daniel-kastély szállodai funkcióik révén népszerűek.

Sepsikőröspatak és Székelytamásfalva kastélyai múzeumnak, időszakos vagy vándorkiállításoknak adhatnak otthont. Sepsikőröspatak a kastélya szomszédságában működő Kálnoky Lovarda révén is figyelmet érdemel, ugyanis a régi lovaskultúra megismertetését és felélesztését kívánja szolgálni a szakszerű oktatás mellett táborok, lovas túrák szervezésével.

Az Uzon-Zabola-Zágon térség a Mikes család élettörténetének bemutatására nyújt lehetőséget a különböző múzeumi tárlatokon keresztül. Ilyen például a már létező zágoni

Mikes-emlékszoba, a Mikes Kert, amely Mikes Kelemen tölgyfáit őrzi, vagy a zabolai kastélykertben található hármas kopjás emlékmű, amely gróf Mikó Imre, gróf Mikes Kelemen és gróf Mikes Ármin tiszteletére áll. Zabola ma kastélyszállóként és rendezvényhelyszíneként működik, főként tehetősebb turistákat vonzva, akik a luxus és a kulináris élmények mellett a kastélyt övező arborétumot is felfedezhetik.

A zabolai Mikes-kastély kastélyszállóként és rendezvényhelyszíneként működik, míg a miklósvári Kálnoky-kastély múzeumként mutatja be az egykori nemesi életmódot. Mindkettő kiváló példája annak, hogyan lehet az arisztokrata családok épített örökségét beépíteni a turizmusba.

Az altorjai Apor-kúria freskói és díszes belsőépítészete révén kínál különleges látványosságot. Néhány szoba szállásként is hasznosítható, amelyeket régi, megmaradt családi bútorokkal és ereklyékkel rendezhetnének be.

Az útvonal során a háromszéki kastélyépítészet legreprezentatívabb elemei mellett a környék más tipikus és közismert látványosságai is felkereshetők, így például: a vargyasi szorosan található Almási-barlang (Orbán Balázs-barlang),⁸ a kisbaconi Benedek Elek Emlékház⁹, Málnásfürdő borvizei, Sepsiszentgyörgy művelődéstörténeti értékei, valamint a Szent György-napok kulturális eseménysorozata, a csernátoni Haszmann Pál Múzeum,¹⁰ a Kőrösi Csoma Sándor életét és munkásságát bemutató kovásznai múzeum,¹¹ a 13. századi gelencei templom híres freskói,¹² illetve a zabolai Csángó Néprajzi Múzeum.¹³

Altorja, Apor-kúria

Torja nagyközség alsó része Kovászna megyében, Kézdivásárhelytől 12 km-re északnyugatra, a Torja-patak völgynyílásában fekszik. A település első írásos említése egy 1307-ben keletkezett oklevélből származik, terra *Thorya* néven. Az Apor család 1521-ben jutott birtokhoz Altorján, miután megszerezték a Dózsa-féle parasztháborúban résztvevő néhány kegyvesztett lázadó birtokait.

Az itt álló udvarházzal 1536-ból találjuk az első említést. Az 1630-as évektől Apor Lázár és felesége, Imecs Judit építtette újjá, az ősi kúria köveit felhasználva. A kastély történetének következő, meghatározó fejezete Apor István nevéhez és az 1693-as évszámhoz kötődik, amikor az udvarházat jelentősen átépítették, kelet felé pedig új, boltozott

A miklósvári Kálnoky-kastély múzeumként mutatja be az egykori nemesi életmódot. Demeter Ibolya felvétele

szobákkal bővítették. A magtalanul elhunyt Apor Istvántól a kúriát unokaöccse, Apor Péter emlékiró örökölte.

*A Bethlenek nyomában
nevű útvonal egy jelentős
arisztokrata család erdélyi
életútját mutatja be,
amelyet az általuk indított
építkezések és
az ezekhez kapcsolódó
történetek segítségével
ismerhetünk meg.*

A kúria mai külsejét – neoklasszicista homlokzatokkal és bővítményekkel – Apor Péter dédunokája, Apor Lázár báró alakította ki. Ő építette meg a főhomlokzat monumentális középizalját, valamint megújította a tetőzetet. A 19. század folyamán átalakított épület csaknem teljesen megőrizte eredeti formáját.

Az államosítás után termelészövetkezet székháza lett, majd a rendszerváltás után visszakerült az Apor család birtokába. Jelenleg is folynak a feltárási és helyreállítási munkálatok.

Vargyas, Daniel-kastély

Vargyas Kovászna megyében található, Sepsiszentgyörgytől 57 km-re északnyugatra, Baróttól 9 km-re északnyugatra, a Persányi-hegység keleti előterében, a Vargyas-patak mentén fekszik. Az 1334-es pápai tizedjegyzékben Wardach néven említik. Területét már a rómaiak is ismerték.

Az épület feltehetően 15. századi magját Daniel Ferenc és Daczó Anna udvarháza képezhette, melyet 1642-ben Daniel (II.) Ferenc örökölt. Az ő építkezéseit mutatja több, a falakban másodlagosan elhelyezett címeres kőtöredék. Újabb átépítés Daniel (II.) István és Pekry Polixénia idejéből datálható, amit egy 1745-ből származó címeres kőtöredék is igazol. Daniel (II.) Elek megbízásából több szobát építettek és a manzárdtetőt alakították ki 1797 körül.

A 19. század végén Daniel (II.) Gábor megrendelésére alakították ki a klasszikus északi szárnyat sarokbástyával, 1920 és 1922 között épült a délnyugati kerekbástya, majd 1937-ben Köpeczi Sebestyén József tervei szerint Daniel (VI.) Ferenc restauráltatta az egész épületet.

Az államosítást követően, az 1970-es években a nagyon leromlott állapotú kastélyt 1980 és 1984 között állami alapból restaurálták Deák Vilma néptanácselnök közbenjárására,¹⁴ majd a helyi tanács és rendőrség intézményeinek adott otthont. Daniel Ferenc gyermekei, (IV.) Mihály és Polixénia a restitúciót követően, 2005-ben a kastélyt a 18 hektárnyi birtokkal együtt Esztergom Város Önkormányzatának adta el.

A kastély udvarán dendrológiai park található. A park egy arborétummaradék ritkaságait, díszfáit őrzi. Itt találjuk a vidék egyetlen piramidális tölgyét, de van itt két vérbükk, egy cukorjuhar, egy – népi nevén – „szomorú kőris”, szürke nyárfa és platánlevelű korai juhar is. Jelenleg üresen, használaton kívül áll.

A keresdi Bethlen-kastélyban megfelelő rehabilitációval kellemes hangulatú kastélyszálló alakítható ki. Demeter Ibolya fényképe

Árkos, Szentkereszty-kastély

Árkos Kovászna megyében található, Sepsiszentgyörgytől 4 km-re északnyugatra, az Árkos-patak völgyében. A település 2004-ben alakult községgé Bedőháza, Pincehely és Árkos összeolvadásával. 1332-ben Arkus néven szerepelt a pápai regestrumban.

A település központjában álló kastélyt a Szentkereszty család házasság révén kapta a 19. század közepén: (II.) Zsigmond felesége, az özvegyen maradt gr. Haller Anna hozta hozományba első férjétől gr. Kálnoky Györgytől, aki 1840-ben vargyasi Daniel Elektől vásárolta meg a birtokot.

Egy 18. századi birtokösszeírás a jelenlegi kastély helyén egy, a Benkő család tulajdonában lévő udvarházat említ, egy másik, a település más részén álló malommal is rendelkező udvarházzal együtt. A Benkő-féle birtok 1823 előtt került vargyasi Daniel Elekhez, egy 1829-es inventáriumban héthelyiséges, földszintes, északon és nyugaton tornáccal rendelkező házként szerepel, amelyhez malom, kert, gazdasági épületek, remetelak, vendégház és feredőház is tartozott. Daniel Elek 1840-ben

adta el árkosi birtokát gróf Kálnoky Györgynek, akinek halála után özvegye, gróf Haller Anna örökölte, majd hozományként vitte újabb házasságába.

Orbán Balázs művében a Szentkereszty Zsigmond és Haller Anna által, 1870-ben újjáépített kastélyról olvashatunk.¹⁵ Újabb kutatások¹⁶ máskorra teszik az építés idejét: a szabadságharcos Szentkereszty Zsigmond báró nagyszobai fogsága idején (1851–1853) felesége vezette a birtokot, és ekkor próbálkozott az épület bővítésével, valamint a kert kialakításával. A báró szabadulása után kezdett gazdálkodni az árkosi birtokon, a régi hétszobás udvarházat feltehetően 1847 és 1857 között, de 1863 előtt mindenképpen átépítette, létrehozva egy földszintes, tíz lakosztályos kastélyt.

A ma is látható kastélyt Zsigmond báró fia, Szentkereszty Béla és felesége, a floresti-i (ma Prahova megye) és vizuresti-i (ma Dâmbovița megye) Maria Floresco építtette Fort Sándor tervei alapján. A kastély átépítése többször is megszakadt: 1887 és 1890 között a lépcsőház, az ebédlő, a nagy szalon és a nagy terem mennyezeti díszítései, valamint kőfaragó, lakatos, üveges és sztalos munkálatok zajlottak Schnelka

tervei alapján. 1896-ban Fort Sándor tervei szerint folytatódott a belső terek kialakításai, a berendezés, valamint az ebédlő teraszának építése. A kastély mai formáját valószínűleg 1897-ben nyerte el.

Az orosz megszállás elől az utolsó Szentkereszty-birtokos, (II.) Béla az öngyilkosságba menekült. Az államosítás után árvaház, termelőszövetkezet, iskola, majd művésztelep működött a birtokon, míg 1982-ben a Román Kommunista Párt a Ceaușescu házaspár magánhasználatára ajánlotta fel a kastélyt. A rendszerváltást követően ismét művésztelepnek adott otthont a kastély és parkja. A visszaigénylést (II.) Béla nővérének, Jankának az unokája, gr. Jankovich-Bésán András és gyermekei eszközltek.

Jelenleg zajlik az ingatlan kiürítése, amelyet tizenkét évig tartó pereskedés után sikerült visszaszerezni. Az egykor dendrológiai ritkaságokat felvonultató angolkert ma is fellelhető a hatalmas parkban, ahol számos különleges fafajta – például olajfűz, vérbükk, tulipánfa, borscsereje és életfa – megtekinthető. A szabad téren kiállított műalkotások a korábbi

A sepsiárkosi Szentkereszt-kastély parkja nem csupán dendrológiai különlegességeivel, hanem az egykor itt működő művésztaborok hagyatékával is vonzza a látogatókat. Püsök Botond felvétele

képzőművészeti táborok örökségét őrzik. A visszaszolgáltatási pereskedés idején komoly viták zajlottak a művészeti és művelődésszervezői körökben az alkotások kapcsán.

Arisztokrata családok építkezései

A Bethlenek nyomában: Fehér megye, Bethlenszentmiklós: Bethlen-kastély→Fehér megye, Küküllővár: Bethlen-Haller-kastély→Maros megye, Bonyha: Bethlen-kastély→Maros megye, Keresd: Bethlen-kastély→Brassó megye, Alsórákos: Bethlen-kastély

Az útvonal egy jelentős arisztokrata család erdélyi életútját mutatja be, amelyet az általuk indított építkezések és az ezekhez kapcsolódó történetek segítségével ismerhetünk meg. A jelenleg Fehér és Maros megyét magában foglaló nyomon követés hosszú, kitérőkkel tarkított utat kínál, így a résztvevők számára a teljes bejárás jelentős időt vehet igénybe.

A szálláslehetőségek között kiemelkedik a keresdi Bethlen-kastély, amely

a második világháborúig a család lakóhelyeként szolgált, így az alapinfrastruktúra megléte feltételezhető. Megfelelő rehabilitációval kellemes hangulatú kastélyszálló alakítható ki benne. A teljesen felújított küküllővári kastély is alkalmas lehet hasonló funkció betöltésére, amely nemcsak kerttel, hanem jól hasznosítható gazdasági épületekkel is rendelkezik.

Alvinc területén található a Martinnuzzi-Bethlen kastély, amely csupán romjaival szolgálhat turisztikai attrakcióként. Az épület fennmaradt részeinek statikai biztosításával azonban lehetőség nyílna kulturális rendezvények, történelmi eseményeket felelevenítő programok szervezésére.

A bethlenszentmiklősi, alsórákosi és bonyhai kastélyok kulturális központként és családtörténeti múzeumként működhetnek, ahol ki lehetne állítani a családi ereklyéket, iratanyagokat, könyveket, festményeket, korabeli ruházatokat és használati eszközöket. A bonyhai kastély, mint a család legreggebbi épülete, méltó helyszíne lehetne az ősi családi fészek bemutatásának,

míg a bethlenszentmiklősi kastély jelképezhetné az utazások hatásait, ötvözve az új hatásokat a helyi hagyományokkal.

A család történelmi és politikai jelentősége, valamint egyes tagjainak korszakalkotó tevékenységei lehetőséget adnak arra, hogy a kastélyok ne csupán múzeumokként működjenek, hanem tudományos és oktatási központokként is szerepet kapjanak, és a kastélyokban tanköröket alakítsanak ki. A tudományos előadások és kutatások révén az odalátogatók mélyebb ismereteket szerezhetnének arról, hogy a Bethlenek milyen társadalmi és politikai hatással bírtak. Ezeket a tanköröket célzottan történészek, építészek és művészettörténészek számára is meg lehetne hirdetni, hiszen a Bethlenek építkezései nagy hatással voltak az erdélyi nemesi lakóépületek kialakítására.

Az útvonal során számos egyéb látnivaló is akad, így például Szászsebes művelődéstörténeti értékei, köztük a Zápolya-ház, Gyulafehérvár kiemelkedő építészeti emlékei, mint a Vauban-féle

A gödöllői Grassalkovich-kastély, mely a 19. század második felében I. Ferenc József császár és Erzsébet királyné preferált rezidenciájaként szolgált, 1996 augusztusától múzeumként várja a látogatókat. Demeter Zsuzsanna felvétele

vár, az érseki palota és a Batthyáneum könyvtár, valamint Balázsfalva és Medgyes városainak látványosságai. Nem hagyható ki a híres berethalmi erődtemplom sem, akárcsak az Alsórákosi Természetvédelmi Terület.

Bonyha, Bethlen-kastély¹⁷

A falu Maros megyében, Balavásár és Dicsőszentmárton között félúton fekszik, és a Kis-Küküllő bal partján terül el. Első említése 1291-ből származik, Bahna néven, amikor a Losonczi Bánffy család ősei birtokolták. A 15. századtól a bethleni Bethlen család tulajdonában állt egészen a 20. századi államosításig.

A településen egykoron két kastély állt. Bethlen János kancellár 1675-ben épített négy saroktornyos kastélyát a család a két világháború között elbontatta. A ma is látható Bethlen Farkas-kastély a 19. században nyerte el mai külső megjelenését.

Építéstörténete azonban jóval korábbra nyúlik vissza, hiszen első változata már 1545-ben állt, Bethlen Farkas megrendelésére. A 17. század végén Bethlen Elek átalakította, majd fia, Elek 1719 előtt díszítette tovább. Kapott barokk díszítést is a 18. század végén, majd a szabadságharcos Bethlen Farkas (1814–1870) perbe fogása után a bonyhai birtok átszervezésének szentelte idejét. A ma is látható kastély az

által 1850-es években megrendelt átalakítások, építések, szépitések eredménye.¹⁸

Az államosítás után gazdasági raktárként, majd a polgármesteri hivatal székhelyeként szolgált a kastély. Az épület e megpróbáltató évtizedek alatt sokat veszített: erődítmény jellege eltűnt, mivel erődített falai és a saroktornyok anyagát a környékbeli építkezésekre hordták szét, az 1989 előtti renováláskor a külső díszítőelemeket, a csúcsíves frízsort, a kettős családi címert távolították el. Megváltást az 1989-es rendszerváltozás sem hozott, csak rohamos állagromlást. 2006-ban indította el Bethlen Fruzsina a visszaszolgáltatási folyamatot. A visszakapott kastélyt 2008-ban ajándékozás útján végül a Református Egyházkerület kapta meg, működtetője az Erdélyi Református Nőszövetség, amely főként közösségi térként rehabilitálta. Az Erdélyi Református Nőszövetség működtetésében teljes felújításon esett át, és ma többfunkciós térként működik, múzeumként, kastélyszállóként, kiállítóhelyként és rendezvényhelyszíneként is látogatható.¹⁹

Alsórákos, Bethlen-kastély

Alsórákos község Brassó megyében található, közigazgatásilag Mátéfalva tartozik hozzá. Brassótól északnyugatra fekszik, mintegy 45 km távolságra, az Olt jobb partján. A település első írásos említése 1377-ből származik, Racus néven. Egykor bazaltbányászati központként tartották számon, most a kitermelés helye természetvédelmi terület.

„E kastély az Olt jobb partjának magaslatán igen regényesen fekszik [...] Egyike az honunk legszebb, legérdekesebb, s legépebb őskastélyainak, melynek hajdan, mint a rákosi szoros kulcsának, igen jelentékeny szerepe lehetett” – írja Orbán Balázs.

A 20. század elejéről való a kastély utolsó, ép állapotát ismertető leírás: „A várfalak négyszögű udvart zárnak körül, a négyszög mindenik sarkában köralaprajzú bástyákkal. E körítő falhoz három oldalról fedett helyiségek csatlakoznak. És pedig keleten az egyemeletes széles traktusú főúri lakosztály, s itt a kerek tornyokban is lakószobák vannak, a tornácra vezető fölépcsővel. A déli fal közepén ugrik elő a kaputorony s a falhoz egy kisebb mélységű szoba-sor (tehát másodrendű lakószobák), bizonyára a várúr szolgálatában állók részére, sorakoznak. Az épületszárny két

Kilátás a sárospataki Rákóczi-vár Lorántffy-loggiájából a Vörös-toronyra.
Demeter Zsuzsanna fényképe

oldalán egy-egy tört karú lépcső közvetíti a járást. A nyugati oldal földszintén istálló és szénatartó, az emeleten gabonás. Végül az északi oldalt kerítő fal, lőrésekkel erősítve, magában áll. Előtte az udvar északnyugati sarkában tíz méteres régi kút látható, iható jó vízzel. Ez a négyszög alkotja a tulajdonképpeni várat. A tornyokat kívülről még hegyesszögben kiszőkellő alacsony falak védik. Távolabb egy második fal, valamint e fal és az erődítés magja között mély és széles árok övezi, mely bejárást csak a kaputoronyhoz nyit. Ezenkívül volt még egy körítő falgyűrű, melyből sarokbástyák, s közbe-közbe alacsony

falak maradtak meg. Egy részét e falnak a piactér nagyobbítása miatt bontották le.²⁰

A birtok első ismert tulajdonosa a 15. században a teremi Sükösd család volt, később nótáztatás miatt Bethlen Farkashoz került, majd ismét visszazállt a Sükösd családra. A magtalanul 1631-ben elhunyt Sükösd György végrendeletben Bethlen Ferencet tette Alsórákos örökösének, de végül a birtok fejedelmi kézre került. Barcsai Ákos adományaként 1660-ban Budai Péterhez jutott Alsórákos, akitől – mivel nem volt örököse – a fogadott keresztfiúhoz, Bethlen Sámuelhez került a birtok.

Az évszázadok során több tulajdonosváltás történt, amelyek az épület folyamatos átalakulásával is együtt jártak: Sükösd György az egykori udvarházat négy sarokbástyás várkastéllyá építtette át, majd Budai Péter építkezései következtében a vár lakhatóbbá vált. Ennek következtében egyes épületrészek funkciója megváltozott, és több bővítés is történt.

A leltárak alapján a vár nagyobb arányú átépítése és díszítése Bethlen Sámuel érdeme. Az ő megrendelésére készült el a reprezentációt szolgáló „Palota” mennyezeti stukkódíszítése²¹, amely kiemelkedően magas művészi színvonalat képviselt. Minden, az alsórákosi kastélyról szóló leírás részletesen foglalkozik e díszítéssel, s egykoron annak másolata az Iparművészeti Múzeumban is megtekinthető volt.

Fia, Bethlen Imre leginkább karbantartási munkálatokat végeztetett az épületen, illetve gazdasági épületeket emeltetett. A 19. század második felében a várkastély Teleki Sámuel birtokába került, majd 1903-ban az árkosi közbirtokosság vásárolta meg a hozzá tartozó uradalommal együtt. A közbirtokosság vállalta az épület fenntartását és karbantartását, ám az első világháború kitörése felborította ezt az egyezséget – ezzel együtt a kastély sorsát is megpecsételve. Az épület az elmúlt évszázad során lassú, de folyamatos pusztulásnak indult.

Építkezési idejének egyik iskolapéldájaként több száz éven keresztül megőrizte a reneszánsz négy sarokbástyás erődítmények jellegzetességeit, ám a 20. század megpróbáltatásai súlyos károkat okoztak benne. Az egykor impozáns épület rokkantan, megcsönkítva maradt fenn – egészen napjainkig, amikor végre megkezdődhetett értékéhez méltó kutatása és megóvása.

Műemléki státuszának megfelelő gondoskodásért a rendszerváltást követően Nagy Dezső református lelkész fáradhatatlanul küzdött, majd a kastély egy időre a Bethlen Gábor Alapítvány hatáskörébe került. Jelenleg az épület jó állapotban van, és látogatóit várja.²²

Keresd, Bethlen-kastély

Keresd egy Maros megyei település, közigazgatásilag Dánoshoz tartozik. Segesvártól 12 km-re délnyugatra, a Keresdi-patak partján fekszik. A falu Bethlen-birtokként ismert, első írásos

említése 1305-ből származik: a gyulafehérvári káptalan által kiállított osztálylevélben szerepel, amely a családi birtokállomány felosztását rögzíti. Szerecsés fekvésének tulajdonítható, hogy a kastély – amelynek alapítása Bethlen Márk nevéhez fűződik, 1468 körül – öt évszázadon át épségben megmaradt a 20. századig.

A keresdi kastély az erdélyi reneszánsz kastélyépítészet legszebb emléke, az ország műemléki örökségének kiemelkedő értéke.

Az államosításig a kastély lakott volt, a helyiségek berendezése és felszerelése hiánytalan: belső tereit antik bútorok, falkárpitok, szőnyegek díszítik, a gyűjtemény pedig porcelán-, üveg-, kristály- és ezüstedényeket, valamint könyveket is tartalmaz. Az államosítás idején a dánosi néptanács rendelkezett felette.

A műemlékvédelmi hatóság két ízben – az 1977 előtti, illetve az 1990 utáni években – elkezdte az épületek állapotának feljavítását célzó munkálatokat.

Többévi pereskedés után, 2007 júniusában a család erdélyi ágának hivatalosan visszaszolgáltatták a várkastélyt és parkot. Mivel a restaurálási költségek igen magasak voltak, a család anyagi lehetőségei pedig szerények, megalakult a Pro Castellum Bethlen egyesület, melynek célja az épületegyüttes teljes rehabilitációja. 2014-ben az örökösök az épületegyüttest 50 évre a dévai Szent Ferenc Alapítvány gondjaira bízta restaurálás ellenében. Nagyszabású felújítása a magyarországi Rómer Flóris Terv keretén belül, a Teleki László Alapítvány részvállalásával indult meg.²³

A kastélyút vonal fogalmának jelentését és az ehhez kapcsolódó nyugat-európai megvalósításokat elemezve arra törekedtem, hogy feltárjam az erdélyi műemlékek és a műemlékvédelem összefüggéseit a turisztikai hasznosítás lehetőségeivel. Az épített örökségek elismerése és értékelése nemzeti hovatartozástól függetlenül még mindig folyamatban van, miközben a műemlékvédelem jelenlegi szabályozása nem biztosít kellően átlátható és precíz kereteket a műemlékek megfelelő hasznosítására. Ennek következtében előfordul, hogy egyes épületek funkcióváltása értékidegen módon történik, vagy a turisztikai célú felhasználás inkább értékromboló hatású.

Különösen előnyös lenne, ha az erdélyi építészeti értékek turisztikai hasznosítása egy olyan formában valósulna meg, amely elkerüli az átépíté-

téseket és a stílusrombolást, ugyanakkor gazdaságos megoldást kínál, amely mind a látogatók, mind a helyi közösségek számára előnyös. A látogató egy ilyen kastélyút vonal révén olyan élményekhez juthatna, amelyekhez más módon csak kis eséllyel férhetne hozzá – legyen szó feltáratlan építészeti értékekről, az ősi nemesi családok történetének közvetlen megismeréséről vagy a régmúlt eseményeinek empirikus követéséről. A fogadó fél számára pedig a kastélyturizmus gazdasági hasznot hozhatna, emellett lehetőséget teremtene települése turisztikai bekapcsolódására, végül pedig hozzájárulna ahhoz, hogy az eddig elhanyagolt épületek ne pusztulók, lebontásra váró koloncként, hanem értékes és fenntartható műemlékként jelenjenek meg.

Az ilyen típusú turisztikai integráció Erdély szintjén minden érintett épület számára elengedhetetlen lenne, hiszen ezáltal nemcsak az értékvesztés és a degradáció kerülhető el, hanem hosszú távon is biztosítható az épített örökség védelme és méltó hasznosítása.

Felhasznált szakirodalom:

- Bíró József: *Erdélyi kastélyok*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt, Budapest, 1941.
- B. Nagy Margit: *Reneszánsz és barokk Erdélyben*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970.
- B. Nagy Margit: *Stílusok, művek, mesterek*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977.
- Dr. Elekes Tibor: *Erdély*. Budapest, Cartographia, 2006.
- Horváth Hilda: *Régvolt magyar kastélyok*. Budapest, 1998.
- Kelemen Lajos: *Művészettörténeti tanulmányok*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982.
- Kisgyörgy Zoltán: *A vargyasi és olaszteleki műemlék kastélyok*. Aluta, Sepsiszentgyörgy, 1976–77.
- Kovács András: *Késő reneszánsz építészet Erdélyben*. Polis Könyvkiadó, Budapest–Kolozsvár, 2003.
- Kovács Viktória Imelda: *Kastélyok a turizmusban és az Európai Hagyományok Konzorcium munkája*. *Turizmus Bulletin*, IV/4, 2005.
- Dr. Mátyás Zsigmond: *Utazások Erdélyben*. Budapest, Panoráma, 1977.
- Orbán Balázs: *Székelgyőld leírása*. Budapest, Európai Idő Kiadó, 1991–1996.
- Dr. Rátz Tamara – Dr. Puczkó László: *Goethe, Humbert és Odüsszeusz nyomában, avagy kulturális utak a turizmusban*. *Turizmus Bulletin*, IV/3, 2005.
- Románia. Negyedik, bővített és átdolgozott kiadás. Budapest, Panoráma, 1979.
- Száz erdélyi műemlék. Szerk.: Weisz Attila. Utilitas Kiadó, Kolozsvár. 2007.
- Szépréti Lilla: *Régi és új világ*. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár – Napoca, 1981.

Jegyzetek

- 1 Dr. Rátz Tamara – Dr. Puczkó László: *Goethe, Humbert és Odüsszeusz nyomában, avagy kulturális utak a turizmusban*. *Turizmus Bulletin*, IV/3, 2005.
- 2 Kovács Viktória Imelda: *Kastélyok a turizmusban és az Európai Hagyományok Konzorcium munkája*. *Turizmus Bulletin*, IV/4, 2005.
- 3 Dr. Rátz Tamara – Dr. Puczkó László: *Goethe, Humbert és Odüsszeusz nyomában, avagy kulturális utak a turizmusban*. *Turizmus Bulletin*, IV/3, 2005
- 4 Kovács Viktória Imelda: *Kastélyok a turizmusban és az Európai Hagyományok Konzorcium munkája*. *Turizmus Bulletin*, IV/4, 2005.
- 5 <https://www.3szek.ro/load/cikk/117531/a-daniel-kastely-europa-legjobb-csaladi-vallalkozasa>. Letöltés ideje: 2024. május 20.
- 6 <https://szabadsag.ro/article/barangolasa-miklosvari-kalnoky-kastelyban>. Letöltés ideje: 2024. május 20.
- 7 <https://kálnoky.ro/wedding/services.php>. Letöltés ideje: 2024. május 20.
- 8 <http://www.vargyasszoros.org/a-vargyas-szoros-kutataacutes-toumlrteacutenete.html>. Letöltés ideje: 2024. május 20.
- 9 <https://visitcovasna.com/hu/places/benedek-elek-eml-kh-z-kisbaconban>. Letöltés ideje: 2024. május 20.
- 10 <https://sznm.ro/muzeum/kulso-egyseg/haszmann-pal-muzeum>. Letöltés ideje: 2024. június 6.
- 11 <https://csomaegyesulet.hu/emlek-muzeum-uj>. Letöltés: 2024. június 6.
- 12 <https://visitcovasna.com/hu/places/gelencei-szent-imre-r-mai-katolikus-m-eml-ktemplom>. Letöltés: 2024. június 6.
- 13 <https://www.csangomuzeum.ro/> Letöltés: 2024. június 6.
- 14 <https://www.vargyas.ro/index.php/vargyas-tortenete/daniel-kastly> Letöltés: 2024. május 20.
- 15 <https://mek.oszk.hu/04800/04804/html/117.html>. Letöltés ideje: 2024. március 30.
- 16 <https://lexikon.adatbank.ro/mobil/muemlek.php?id=351>. Letöltés ideje: 2024. március 30.
- 17 <https://castelbethlen.ro>. Letöltés ideje: 2025. 03. 01.
- 18 <https://lexikon.adatbank.ro/mobil/muemlek.php?id=407>. Letöltés ideje: 2025. 03. 01.
- 19 <https://castelbethlen.ro>. Letöltés ideje: 2025. 03. 01.
- 20 <http://epa.niif.hu/00000/00009/00081/114-116-rakos.htm>. Letöltés ideje: 2024. március 30.
- 21 <https://www.imm.hu/hu/news/view/564,Mennyezeti+titkok>. Letöltés ideje: 2024. március 30.
- 22 https://www.alsorakos.ro/p/hu/26/A_Sukosd-Bethlen_varkastely.html. Letöltés ideje: 2024. március 30.
- 23 <https://www.telekialapitvany.hu/8605-2>. Letöltés ideje: 2024. május 20.

Szika Levente Zoltán |

Középkori templomaink és váraink útján (1.)

Barangolás Szatmárban és a Felvidéken

A nagybányai székhellyel 1994 óta működő Turul-Sas Lovagrend – hivatalosan bejegyzett nevén a Turul-Sas Hagyományőrző Egyesület (TSHE) – azzal a nemes céllal alakult, hogy erősítse a fogyatkozó és egyre inkább szórványosodó nagybányai és Máramaros megyei magyarság (ön)tudatát. Emellett kiemelt célja, hogy a tanuló ifjúságot – Nagy-Jenei Zoltán alapító-elnök, a nagybányai Németh László Elméleti Líceum történelemtanára révén – ne csak a magyar középkori harcászat megismerésére ösztönözze, hanem őseink épített és szellemi örökségének tiszteletére is.

Egy sikeresen elnyert pályázatnak köszönhetően lehetőségünk nyílt egy felvidéki körútra, amelynek során csoportunk – Nagy-Jenei Zoltán és Erika pedagógusok, Fuchs Anita grafikusművész, Nagy-Jenei Detre Zoltán és Goga Lóránd, a Németh László Elméleti Líceum diákjai, Koncsárd Zoltán gépkocsivezető, valamint alulírott – bejárta a jelenlegi Magyarország területén maradt, valamint az elcsatolt felvidéki, beregi és szatmári történelmi helyszíneket, köztük templomokat és várakat. Riportunkban ennek az eseménydús, ismeretekben gazdag utazásnak az élményeit osztjuk meg az olvasókkal.

Az út és az egyesület

A

Középkori Templomok Útja Egyesületet 2016-ban alapították olyan szakemberek, akik elkötelezettek örökségünk védelme és a turizmus fejlesztése iránt. Céljuk a Felső-Tisza-vidék kulturális és egyházi örökségének kutatása, az értékes épületek felújításának előmozdítása, valamint turisztikai hasznosításuk korszerűsítése. Emellett arra törekszenek, hogy ezek az értékek egyre ismertebbek és szélesebb körben keresetté váljanak.

Az alapítók egy szilárd közösséget alkotnak, amely hosszú évek alatt formálódott egységgé a nemes cél érdekében. Tagjaik – a helyi érdekeken túlmutatva – az egységes magyar örökség megőrzéséért és népszerűsítéséért dolgoznak. Munkájuknak köszönhetően a Felső-Tisza-vidék egyházi épített öröksége egyre szélesebb közönséghez jut el. Az egyesületben a művészettörténet, néprajz, geográfia, idegen- és túravezetés, restaurálás és fotóművészet elismert képviselői tevékenykednek, de a média szakemberei is aktív szerepet vállalnak.

A Felső-Tisza-vidéket méltán illetik a „középkori templomok földje” elnevezéssel, hiszen ez a térség egyedülálló egyházi épített örökséggel rendelkezik. Itt a történelem iránt érdeklődők megismerkedhetnek a gótika és a reformáció hatásának markáns nyomaival. A 2009-ben létrehozott Középkori Templomok Útja ezeket a helyszíneket egyetlen útvonalra fűzi fel, amely az utóbbi időben egyre népszerűbbé vált a látogatók körében.

A Középkori Templomok Útja Egyesület működtető szervezetként koordinálja és támogatja az értékmentő és ismeretterjesztő munkát. Céljai között szerepel nemcsak a helyi örökség védelme, hanem a határon túli épített örökség feltérképezése, dokumentálása és megőrzésének elősegítése is. Ennek érdekében az egyesület vállalja az adatrögzítés szakmai koordinálását, valamint örökségtúra-útvonalak kialakítását. Tevékenységi területe a mai Magyarország mellett Kárpátaljára, a Partium északi megyéire, a Felső-Bodroghközre, valamint a történelmi Zemplén és Abaúj vármegyékre is kiterjed.

Köroblak a kisszekeresi templomban, virágmintás freskórészlettel

Öt nap történelem és honismeret

Az augusztus 7. és 11. között megrendezett túra során csapatunk 947 kilométert tett meg, kényelmes kisbusszal bejárva a hajdani Felvidék, valamint a régi Bereg és Szatmár vármegye egyes részeit. Utunk során meglátogattuk többek között Sárközújlak, Csengersima, Csenger, Jánkmajtis, Szamosújlak, Szamosbecs, Gyügye, Nagyszekeres, Kisszekeres, Vámosoroszi, Tarpa, Márokpapi, Csaroda és Táros műemlékvédelmi oltalom alatt álló református templomait.

Sárközújlak református templomát Szatmár megye egyik legjelentősebb középkori építésű falusi templomaként tartják számon a szakemberek. A református hajlék – az átalakítások ellenére

– részben megőrizte gótikus stílusjegyeit. Építtetőjének Meggyesi Móric országnagy feleségét, Báthory Zsuzsanna nagyasszonyt tartják, az építés időpontját pedig – a hagyomány szerint – az 1450-es évek környékére teszik.

A település első írásos említése 1339-ből származik, azonban Szatmár vármegyében két Újlak nevű települést is számontartanak – az egyiket Sárköz-, a másikat Szamos- előtaggal –, ami a középkori forrásokban való beazonosításukat megnehezíti. Egy Uylak nevű falu írásos említésének nyomára az 1334–1335-ös pápai tizedjegyzékben lehet rábukkanni.

Szamosújlak lakossága 1556 előtt fogadta el a reformáció kálvini tanait, amelyekhez a falu valamennyi lakója önként csatlakozott. Ekkor a település

a nagybányai egyházmegyéhez került. A 17. századtól többnyire református hitű kismemesi családok birtokolták a falut, akik folyamatosan támogatták a református egyházközséget.

A templomot először 1621-ben, majd 1647-ben újítták fel, és további jelentős renoválásokra került sor 1779-ben és 1797-ben is. 1811-ben egy viszonylag alacsony, robusztus harangtoronyt építettek hozzá.

Csengersima a Szamos jobb partján, az ugcsoi főesperesség területén fekvő település, amely nevét a Simon személynévből eredeztetik. Első írásos említése 1327-ből származik, amikor Tatár Miklós lányának fiai lemondtak a Symán lévő atyai örökségük egynegyedéről, és azt féltestvéreiknek engedték át. A későbbiekben a kismemesi település urai az egymással rokonságban álló Simai, Szárazberki és Mikolai családok voltak.

1336-ban a hamis pénzverés vádjával kivégzett Simai (Szárazberki) László birtokrésze királyi adományként előbb Szécsényi Tamás erdélyi vajdához, majd 1351-től Csaholyi Jánoshoz került. A Mikolai család számára 1406-ban gondot okozott simai birtokrészük, mivel a Drágffy családdal is konfliktusba kerültek miatta. Ennek ellenére sikerült megőrizniük befolyásukat a birtokon, amelyet egészen a 19. század közepéig birtokoltak.

Sárközújlak református templomát Szatmár megye egyik legjelentősebb középkori építésű falusi templomaként tartják számon a szakemberek.

A templom középkori említéséről hiteles forrás nem maradt fenn. A reformáció idején református kézre került, és ettől kezdve a helyi közösség gondozta. A település elnéptelenedésének főbb okai a Rákóczi-szabadságharc pusztításai és az 1709-ben kitört pestisjárvány voltak. 1717-ben, a tatárjárás idején az ellenséges seregek felgyújtották a templomot, amely ezt követően több mint egy évtizedig használaton kívül maradt.

Az újjáépítésre 1729 és 1734 között történt, a templom nyugati előcsarnoka és a nyugati homlokzaton álló harangtorony nagy valószínűséggel 1761-ben épült.

A szamosújlaki református műemlék templom

Csenger városa már a középkorban is a történelmi Szatmár vármegye egyik legjelentősebb települése volt. Ezt bizonyítja, hogy 1429-ben mezővárosként említik a korabeli okiratok, és a 14–15. század folyamán nem ritkán vármegyei közgyűlések helyszínéül is szolgált. A település a 13. század közepétől a Káta nemzetség birtokába került, amely abban az időben jelentős földterületekkel rendelkezett a vidéken.

A város templomának építtetése is a Kátaiakhoz köthető. Feltételezések szerint az építkezés 1322 után kezdődött, és a század második negyedéig tartott. Csenger középkori eredetű temploma az Alföld egyetlen olyan épülete, amely magán viseli a középkori monumentális építészet jellegzetességeit. Ilyen például a nyugati torony nyolcszögletes alaprajza, amelynek megfelelője egykor a debreceni Szent András-templomban is megtalálható volt, mielőtt azt a 19. században lebontották. A debreceni templomot a híres Debreceni

család építtette, és valószínűsíthető, hogy annak mintájára épült a csengeri hajlék is.

A templom építésének történetéhez egy különös érdekesség is kapcsolódik: az 1332-ben kiadott engedélyező oklevélben csupán egy faépület építésére adtak engedélyt, ennek ellenére egy monumentális téglatemplom készült el. Hogy miért történt ez a váratlan fordulat, az máig rejtély a kutatók számára.

A templom kelet–nyugati tájolású, és sikeresen megőrizte középkori formáját és megjelenését. A téglalap alakú hajót és a hosszított szentélyt egy félköríves diadalív választja el egymástól. A szentély dongaboltozatos, míg a hajót gazdagon festett, kazettás deszkamennyezet fedi.

Az épülethez egy jelentős méretű, hatszögletű, hatszintes templomtorony tartozik, amely napjainkban is eredeti állapotában áll. Csenger egykori plébániatemplomának egyik egyedülálló

építészeti jegye a nyugati torony nyolcszögletes alapformája, amely már a földtől kezdődően meghatározza az épület szerkezetét. Ez az építészeti megoldás több más templomban is megfigyelhető a régióban, például a vámosoroszi, a mátészalkai és a nyírmeggyesi református templomokban.

Különlegességként említhető, hogy ez az építészeti eljárás Magyarországon más területein nem fordul elő, így kizárólag a történelmi Szatmár vármegyére jellemző építészeti sajátosságnak tekinthető.

A Szatmári-síkságon fekvő **Jánkmajtis** létezéséről már a 13. századból is vannak adatok, a következő évszázadban pedig oklevelekben is említik. A 15. század második felében oppidumként (mezővárosként) tartották számon, valamint vámszedő hely is volt. Szent Márton püspök tiszteletére emelt fatemplomát 1433-ban és 1448-ban is említik, majd egy 1500-as birtokbecslésben már kőből épült, torony nélküli,

I. (Szent) István lovas szobra Csengerben

temetővel rendelkező templomként írják le.

A jelentős méretű, keletelt épület napjainkban is megőrizte eredeti középkori formáját. Téglalap alaprajzú hajójához keletről csatlakozik a két boltszakaszos szentély, amely egy falszélességgel keskenyebb, és a nyolcszögöt oldalával zárul. Az északi oldalon dongaboltozatos sekrestyét építettek hozzá, amelynek keleti fala a szentélyhez, nyugati fala pedig a hajó északi oldalához kapcsolódik. Az 1500-as birtokbecslés szerint a templomnak nem volt falazott tornya, és ezt a későbbi kutatók sem tudták megcáfolni.

Szamosújlak nevét először egy 1314-es oklevél említi, Wylok néven. Egy 1329-es dokumentum pedig a Keresztelő Szent János tiszteletére szentelt templom felszentelésének előkészületeiről számol be. Ezt az istenházát a Gut-Keled nemzetséghez tartozó Zombok család építtette, amely már a 13. században jelen volt a faluban. A templomot

a pápai tizedjegyzék is említi 1332-ben, ami azt bizonyítja, hogy a faluban már ekkor működött plébánia.

1545 körül Szamosújlak lakossága református hitre tért a Drágffy Gáspár erdődi udvarában tevékenykedő reformátorok hatására. Ez konfliktushoz vezetett a katolikus és református hívek között, akik 1589 és 1595 között a templom birtoklásáért küzdöttek. A templom előbb református kézbe került, és puritán módon átalakították, majd a katolikusok újjáépítési munkálatokat végeztek rajta.

A 16. század végén és a 17. században az egyházi viszályok miatt a templom többször gazdát cserélt. A korabeli források szerint a reformátusok eltávolították az 1500 körül készült freskókat, és „puritán templommá rombolták”. A század végére azonban ismét a katolikusoké lett, akik újjáépítették. 1590-ben a falu ismét az ugocsi római katolikus főesperességhez tartozott, és oda fizette az adót.

1696-tól a templom végleg református kézbe került. Feltételezhető, hogy a 17–18. század fordulóján zajló rekatolizációs törekvések során a sekrestyét lebontották, és a helyére masszív támpillért építettek. Nem sokkal később a szentély boltozata is megsemmisült, de máig nem tisztázott, hogy összeomlott vagy lebontották. Ugyanebben az időszakban a diadalív is eltűnt.

A reformáció térhódításával Szamosújlak végleg reformátussá vált, és a templom is a reformátusok birtokában maradt. Az idő előrehaladtával a falu lakosságának túlnyomó része is református lett.

A kora gótikus templom a falu szélén, a Szamos töltése mögött áll. Bár az évszázadok során többször átépítették, az 1300-as évek elejére datálható alaprajza jól kivehető, megőrizve a kor jellegzetes formavilágát. A nyolcszög három oldalával záródó szentély diadalívvvel kapcsolódik a négyszögletes, torony nélküli hajóhoz.

Középkori freskók a tarpai templomban

Szamosbecs eredetileg nem szerepelt a felkeresendő települések között, de végül mégis meglátogattuk. A 14. század elején már községi rangot viselt, az oklevelek szerint pap is szolgált itt, és a település pápai adót fizetett. Nevét 1424-ben Becz, majd 1470-ben Beczh alakban említik a források.

A 14. század végén Drágh és Balk birtoka lett, majd 1409-ben Csáky György félig birtokolta. 1424-ben a Drágffyak osztottak rajta, és egészen a 16. század közepéig a békési uradalommal együtt az övék maradt. A Drágffyak mellett a Gacsályi, Csató és Berzeviczy családok is birtokrészt szereztek a településen, amely a 17. század közepéig a szatmári várhoz tartozott. 1663-ban Prépostházy Zsigmond lett a birtokosa, majd a 17. század elejétől a 19. század közepéig a Teleki és Károlyi családok kezén volt.

A református templom még a reformáció előtti időszakban épült. 1638-ban és 1889-ben felújították, 1837-ben pedig tornyot is kapott.

A település lakóit a Szamos folyó gyakori áradásai sújtották. Az 1800-as évek közepén az árvíz majdnem teljesen elpusztította a falut, azonban a vármegye

vezetése 1828-ban szabályozta a folyó medrét, így a további veszélyek elhárultak.

Gyügye református templomának egyik legkiemelkedőbb látnivalója a festett, kazettás deszkamennyezete, amelyet 1767-ben készítettek. A mennyezet két részből áll: a hajóban 56, míg a szentélyben 25 festett kazetta található. A gyügyei kazettás mennyezetet a Felső-Tisza-vidéki festett templommennyezetek között a legnaivabb alkotásként tartják számon a művészettörténészek.

...bár a református liturgia nem tesz különbséget a templom különböző részei között, a hajó és a szentély mennyezeti díszítése mégis eltér egymástól.

Ebben az időszakban még élen élt a középkori tanító szándék, amely szerint a hívek számára a képi ábrázolások

fontosak voltak. Az ilyen képek hasznos történeteket és tanulságokat közvetítettek az egyszerű emberek számára.

Érdekes módon, bár a református liturgia nem tesz különbséget a templom különböző részei között, a hajó és a szentély mennyezeti díszítése mégis eltér egymástól. A szentélyben főként szimbolikus ábrázolások találhatók: a szőlő az úrvacsorára utal, a fák a paradicsomi állapotot idézik, míg a hold és a csillagok az égi világot szimbolizálják.

A negatív tartalmakat hordozó jelképek – érthető módon – nem kaptak helyet a szentélyben, így annak hangulata emelkedettebb és ünnepélyesebb. A szentélyben található felírt kazetta szerint a mennyezetet a gyügyei gyülekezet saját költségén készítette, és a pontos dátum is fennmaradt: 1767. október 12.

A kazettás mennyezet összesen 81 elemből áll: a hajóban 56, a szentélyben 25 kazetta található. A kazetták formája közel áll a négyzethez, de nem teljesen szabályos. A festett mennyezeteken különleges, figurális kazetták is fellelhetők, amelyek jelképes jelentéssel bírnak – mindkét mennyezeten 20 ilyen kazetta látható.

Vámosoroszi templombelső, az úrasztalán a Szentírással. Nagy-Jenei Erika felvételei

Nagyszekeres temploma egy műemléképület, amely a Gógó-Szenke-patak által körülvelt apró szigeten áll. A Boldogságos Szűz tiszteletére szentelt templom a település egyik legrégebbi építménye. Nagyszekeres nevét már a 12. század végén említik az okiratok, és elnevezése arra utal, hogy a középkorban királyi szolgálók és szekeresek lakták.

A 15. században épült késő gótikus templom nemcsak vallási célokat szolgált, hanem védelmi szerepet is betöltött. A szigetre egykor fahíd vezetett, és a 18. századig ez volt az egyetlen megközelítési lehetőség. A szigetet ekoriban palánk kerítette be és védte. A középkorban, még a török időkben

is, a település egy fontos kereskedelmi út mentén feküdt, amely az erdélyi és az északkeleti hegyi kereskedelem szempontjából kulcsfontosságú volt. Ez a stratégiai elhelyezkedés azonban számos veszélyt is jelentett: a 16–17. században a falu lakói gyakran szenvedtek rablóportyák miatt. Bár kisebb támadások esetén a templom menedéket nyújthatott, a nagyobb támadások ellen védtelenek voltak. Ennek következtében 1717-ben a tatárok feldúlták és felégették a települést, a templomban menedéket kereső lakosokat pedig lemészárolták. A pusztítás mértéke olyan hatalmas volt, hogy a veszteségek az 1241-es tatárjárás rombolásához mérhetőek: a falut

felégették, a mozdítható javakat elrabolták, az elfogott lakosokat – köztük gyermekeket – rabságba hurcolták. A templomban menedéket keresők és a fegyverrel védekezők egyaránt életüket veszítették.

Kisszekeres első írásos említése 1181-ből származik. A település elpusztulásának pontos körülményei nem ismertek, de egy Árpád-kori templom létezésére csupán írott források utalnak. Alapfalait egy 1986-os régészeti ásatás során tárták fel. A kutatások szerint a templom a 12–13. század fordulóján épülhetett, és helyén a 15. század végén új templomot emeltek, amely ma is áll. A reformáció hatására a templombelső jelentős átalakuláson ment keresztül: a csúcsíves boltozatot sík deszkamennyezet váltotta fel, a támpilléreket és a diadalívet elbontották. Az ablakok egy részét befalazták, a freskókat pedig lemeszelték.

Vámosoroszi református templomát a Báthory család építtette a 15. században. Ez a család nem csak politikai szerepvállalásáról volt híres: templomépítési tevékenysége miatt jelentős mecénásként tartották számon Szabolcs és Szatmár vármegyékben. A középkori Magyar Királyságban a Báthoryak gazdasági és politikai téren egyaránt kiemelkedő sikereket értek el.

Hunyadi Mátyás uralkodása alatt a Magyar Királyság és az Oszmán Birodalom között fegyveres konfliktusok zajlottak. Ebben az időszakban a keresztény seregek sorra aratták győzelmeiket, amelyek közül az egyik legjelentősebb az 1479-es kenyérmezei csata volt. Ezt a diadalt a Báthory István erdélyi fejedelem és Kinizsi Pál hadvezér vezette seregek vívták ki. A csata előtt Báthory István fogadalmat tett, hogy ha Isten segédelmével győzelmet aratnak, két templomot építtet Bátorban. Ígéretét be is tartotta, a hadizsákmány egy részét templomépítésre fordította, és felépíttette a nyírbátori református templomot.

Ebben az időben Ecsed vára központi szerepű erődítménnyé vált. A várkapu fölött díszelgő, vörös márványba faragott Báthory-címer a család hatalmának jelképe lett. A Báthory család építészeti öröksége máig fennmaradt, ennek része a vámosoroszi templom is. A templom zárókövén a Báthory-címer sárkányábrázolása látható, amely nemcsak a családhoz kapcsolódó legendát idézi fel, hanem a Luxemburgi Zsigmond által alapított Sárkány-rend emlékét is őrzi. A Báthoryakhoz szorosan kötődő Kállay, Kölcsey és Kende nemesi

családok címereiben szintén megtalálható a sárkánymotívum.

Tarpa nevének első említése az 1299-es esztendőhöz köthető. A településen 1332-re már állt egy templom, amelyet Szent András tiszteletére szenteltek fel. Nemsokára mezővárosi rangot kapott, és a Tarpasziget nevű részén egy pálos kolostor is létezett a korabeli feljegyzések szerint.

A tarpai templom, amely a Bereg vidékének legnagyobb templomaként ismert, méreteivel kiemelkedik a többi középkori istenháza közül. Az impozáns épületből mára csupán a hatalmas vulkáni kőtömbökből emelt hajó falai maradtak fenn. Nem bizonyított, hogy a jelenleg álló templom azonos-e a 15. század eleji szentéllyel, vagy annak lebontása után, a 14–15. század fordulóján épült fel. Napjainkra csupán a nyugati előcsarnokból nyíló, pálcátagos, szemöldökgyámos déli kapu maradt meg. A 18. századi átépítések során a gótikus ablakokat is kibővítették. A déli kapu fölött egy Báthory-címeres kőtábla látható, amelyen a Sárkány-rend jelvénye is szerepel.

A templom egyik különlegessége a középkori, 15. század eleji freskók sora. A legnagyobb méretű alkotás Szent György és a sárkány küzdelmét ábrázolja. Szent György alakja kiemelt szerepet tölt be a magyar művészettörténetben, hiszen a lovagi erények megtestesítőjeként tisztelték. A legenda szerint a Báthoryak egyik őse szintén legyőzött egy sárkányt az Ecsedi-láp vidékén, ezért került címerükbe a három sárkányfog és a Sárkány-rend jelképe. A freskón a város bástyáján álló királyi pár és az elrabolt királylány is látható, miközben a középső jelenetben Szent György lova patái alatt a legyőzött sárkány hever, sziklahasadékból előbújó sárkányfiakkal.

A templom másik kiemelkedő freskója a keresztre feszítést ábrázolja, a kereszt tövében Szűz Mária és Szent János alakjaival. A harmadik jelenet Szent Mihályt mutatja be, amint pallost tart jobb kezében, baljában pedig egy mérleget, amelyben a bűnök súlya három ördög alakja ellenére sem billen el.

Márokpapi 1941-ben jött létre Márok és Papi egyesítésével. Legismertebb épülete a református templom, amely a középkori Márok falu temploma volt. Márok neve a Márk személynévből ered, és a középkorban a kisvárdai uradalomhoz tartozott. A települést 1566-ban a tatárok felégették, temploma, amelyet Szűz Mária tiszteletére szenteltek, már a 14. században szerepelt az oklevelekben. A 16. század második

felében a templom a reformátusok birtokába került.

Csaroda temploma késő román stílusban épült, és a középkori templomok útjának egyik legkiemelkedőbb állomása. A Bereg vidékének jelképeként számontartott épület tornya karcún, tűhegyes sisakban végződik. A templom a magyar középkori építéssel egyik legszebb, legnevezetesebb alkotása, amely az 1950-es években vált ismertté, amikor a magyar műemléki szakirodalomban klasszikus Árpád-kori falusi templomként említették.

Korábban úgy vélték, hogy csak a hajó és a torony származik az Árpád-korból, míg a szentély későbbi építésű. Egy 1971-es régészeti feltárás azonban bizonyította, hogy a szentély és boltzata is az eredeti épület része. A templom a 13. század végén és a 14. század elején épülhetett.

Csaroda temploma késő román stílusban épült, és a középkori templomok útjának egyik legkiemelkedőbb állomása.

A település neve a Csaroda-patakból ered, első írásos említése 1311-ből való. A 13. század végére a falunak már temploma is volt, és 1299-ben egy szolgáló papot is említenek a források. A Csarnavodai család birtokában állt, majd 1599-től református településként tartották számon. 1642-ben lemeszelték a templom középkori freskóit, a 18. században pedig megújult a berendezése és famennyezete.

Tákos a beregi Tiszahát egyik kistelepülése, melynek legismertebb, műemlék jellegű épülete a helyi református templom, vagy ahogyan a művészettörténeti anyagokban nevezik, „a mezítlábas Notre-Dame”. A régi, első ízben 1733-ban említett templom feltehetően a ma álló hajlék helyén állt, mert az első említés arról tudósít, hogy a település fából ácsolt, zsindellyel fedett imaházzal rendelkezik. A ma álló templom első (keleti) felét 1766-ban építették, majd 1784-ben nyugati irányban bővítették ki az épületet.

A templom favázás, paticsfalú épület, amelynek alapja 40–45 centiméter átmérőjű fagerendákból áll, ezekbe vésték be a falazat tartóoszlopait.

A fából készült léceket vesszővel befonták, majd pelyvás sárral tapasztották be azokat.

Az 1948-as árvíz idején a templom nyugati oldalán álló harangtorony ledőlt, a falu lakossága állította helyre. 1961-ben helyreállítási munkálatokat végeztek az épületen: kijavították és pótolták a sérült faszerkezeteket, új vesszőfonatokat készítettek, a falakat újratapasztották, valamint a tetőt újraszindelyezték.

A templom keleti része a nyolcszög három oldalával záródik, déli és keleti oldalán pedig öt, kisméretű ablak található, egyenes záródással, a bejárat előtt pedig egy fából készített, nyitott előcsarnok áll.

A kazettás mennyezet 58 festett táblából áll, amelyeket Asztalos Lándor Ferenc készített. A népi iparművészet remekéeként emlegetett festett deszkamennyezet virágmotívumokkal ékesített kazettákból áll, és különlegessége, hogy minden egyes kazettán más-más virágminta látható – az akkori céhregulák ugyanis előírták, hogy az alkotók ne ismételjék meg ugyanazt a motívumot.

A néphagyomány szerint a templomot „a nép emelte magának fából és sárból” Mária Terézia idejében, mert a zsarnokoskodó uralkodónő nem engedélyezte, hogy a reformátusok kőből vagy téglából építsenek templomot. A tákosi lakosok azonban ilyen mostoha körülmények között is csodálatos hajlékot emeltek Isten dicsőségére – még akkor is, ha csak azokat az anyagokat használhatták, amelyek a beregi emberek számára leginkább elérhetőek voltak: fát és sarat.

Az idő vasfoga a templomon is nyomot hagyott, de a felújításoknak köszönhetően mai formáját 1986-ban nyerte el. A helyreállítást régi rajzok és fényképek alapján végezték el. 2001-ben, a felső-tiszai árvíz idején a település szinte teljes újjáépítésre szorult, de az 1766-ban épült templom – bár kisebb károkat szenvedett – sikeresen megmenekült a természeti katasztrófától.

A „mezítlábas Notre-Dame” elnevezés művészi érzékletességgel fejezi ki, hogy ez az épület az egyszerű, paraszti kezek munkájának eredménye, míg a hatalmas, hivalkodó katedrálisokat nem az egyszerű emberek építették. A tákosi hívek vallják, hogy ez a templom a legszebb példája annak, hogy nincs erősebb hatalom az Istenbe vetett hitnél.

(Folytatjuk.)

Boros Ernő

35 éve jelent meg a Tromf

„**F**ÜGGETLEN ORSZÁGOS SZATIRIKUS LAP” – ez állt a fejlécén annak a kiadványnak, amelynek első száma 35 évvel ezelőtt, 1990. február 9-én került piacra. Igaz, a Csíkszeredában megjelent *Tromf* nem bizonyult hosszú életűnek. Utolsó, 139. lapszáma 1993 májusában látott nyomdafestéket. Története – feltűnése és eltűnése – azonban mindenképpen figyelmet érdemel. Mivel a szociológiai felmérések tanulsága szerint megjelenésének legfontosabb történelmi előzményei az idő múlásával egyre inkább feledésbe merülnek, előjáróban célszerű ezekre emlékeztetni a kedves olvasókat.

A korabeli hatalom egyik legfőbb célkitűzése az volt, hogy a Románia határain belül élő nem románokat megfossa anyanyelvüktől, kultúrájuktól, hagyományaiktól, másságtudatuktól.

A korabeli hatalom egyik legfőbb célkitűzése az volt, hogy a Románia határain belül élő nem románokat megfossa anyanyelvüktől, kultúrájuktól, hagyományaiktól, másságtudatuktól, minél előbb beolvasztani, elrománosítani őket. E legfőbb kíváncsi megvalósítása érdekében a hatalom képviselői szinte bármit megtehettek. A korabeli Romániában a nemzetiségek tagjai még az egyszerű román embereknél is sokkal jobban ki voltak szolgáltatva az erőszak szervezeteinek (Szekuritáé, milícia stb.), valamint a pártfejesek kényének-kedvének. Magyarba rúgni csak formálisan számított helytelen cselekedetnek, amúgy nem hivatalosan inkább hazafias megnyilvánulásnak tekintették, és a hatóság képviselője ahelyett, hogy bírságolt, büntetett volna érte, titokban összekacsintott a tetsessel.

A nemzeti hovatartozást az igazságszolgáltatásban is figyelembe vették. Akárcsak a társadalmi élet más területein, a bíróságokon is a románokat részesítették előnyben, peres ügyekben inkább a javukra döntöttek. A három- és öt éves tervek keretében előre meghatározták, hogy ezek végére mennyivel csökkenjen a magyar újságok példányszáma, illetve mennyivel növekedjen a román lapoké. Az iskolákban a román osztályok számát a magyar osztályok rovására kellett növelni, és így tovább. Igaz, az egyszerű román

emberek sem éltek jól az országban. Az 1989. decemberi rendszerváltásig az üzletekben még az alapélelmiszereket se lehetett beszerezni, telente fűtetlenek maradtak a lakások, esténként a gyakori áramszünetek miatt a petróleumlámpa fényénél vakoskodtak, vagy sötétben búslakodtak a polgárok, a külföldre utazáshoz protekcióra volt szükség. Szinte semmi nem működött jól az országban. Egész Románia egyetlen nagy, állandósult üzemzavar állapotában leledzett. Sziszifuszi munkát igényelne annak a számbavétele is, hogy mennyi mindent tiltott vagy legalábbis korlátozott a hatalom. Ana Blandiana költőnő szavaival élve: a nép vegetált. (Értsd: éppen csak tengette életét, tengődött.) A szigorúan cenzúrázott korabeli tömegtájékoztatási eszközök (újságok, televízió, rádió – más még ekkor nem volt) azonban mindezeknek az ellenkezőjét harsogták. Ráadásul nemcsak azt sulykolták a polgárok tudatába, hogy a Román Szocialista Köztársaságban minden nagyon jó, minden nagyon szép, tehát ők, a nép fiai és lányai mindennel meg lehetnek elégedve, hanem azt is, hogy napfényes jelenükért és jövőjükért egyetlen *szupermennek* kell hálát adni. Ez a valaki pedig Nicolae Ceaușescu elvtárs volt, akit az iránta megnyilvánuló határtalan tisztelet jeléül a következők szerint illet emlegetni: a nagy Kondukátor, a Kárpátok géniusza, a kortárs világ jelentős személyisége, a haza jótevője, a scornicești-i tölgy, az állandóan újraválasztott hős, Románia évtizedekig legszeretettebb fia, számos külhoni és belföldi egyetem díszdoktora, számtalan kitüntetés, köztük a francia becsület-, illetve a szovjet Lenin-rend büszke birtokosa, a történelem formálója, a béke felkent bajnoka, a békeküldetések élharcosa, az első katona, a tiszteletbeli bányász stb. Ezt a groteszk, tragikomikus világot a Tőkés László nevével fémjelzett 1989. decemberi – temesvári forradalmi megmozdulásra épített – államcsíny, illetve az ezt követő ellenforradalmi események a feje tetejére

Meghalt
D. Kiss János

Meghalt a lapalapító fő-szerkesztő, meghalt D.

TROMF

SZATIRIKUS LAP

1993. MÁJUS. MEGJELENIK KÉTHETENKÉNT
IV. ÉVFOLYAM, 138. SZÁM, ÁRA: 50 LEJ, 20 FORINT, 1 DM

Az alapító D. Kiss János halálát hírül adó lapszám címlapja

állították. Ceaușescut lepuffantották, ami után a volt diktátort országszerte a következőképpen emlegették: a haza hóhéra, balkáni Caligula, Drakula, hazaáruló törpe – aki nem is román, hanem tatár vagy cigány származású volt –, a történelem söpredéke, ártatlanok elveszejtője, az első kommunista király stb. A legsötétebb elnyomás évei után, amikor szigorúan csak azt volt szabad, amit a hatalom engedélyezett, hirtelen (majdnem) minden szabaddá vált. Eleinte egyebek között a szólásszabadságot sem korlátozta senki és semmi. A kényszerűség diktálta hosszú hallgatás évtizedei alatt felgyűlt mondanivaló egyszerre tört felszínre. Mindenkinek rengeteg olyan közlendője akadt, amit sürgősen akart elmondani.

Ilyen történelmi-társadalmi előzmények után, hirtelen és gyökeresen megváltozott körülmények között lépett színre a magát satirikus lapként meghatározó *Tromf*. Tartalmát és a benne megjelenő írások témáját, valamint hangvételét messzemenően befolyásolták ezek a körülmények. Ráadásul nem sokkal később a Romániában egymást követő események még szigorúbban behatárolták a lap tematikai irányvonalát. Marosvásárhely véres márciusa után a romániai magyarság az egyre nagyobb számban megjelenő szélsőséges nacionalisták célpontjává vált. Corneliu Vadim Tudor, Gheorghe Funar és társaik a magyarok gyalázását jól jövedelmező foglalkozássá tették. Az így kialakult „eredeti demokrácia” sajátos velejárói lettek a bányászjárások és a lej súlyos inflációja, amely a „milliomos világ” beköszöntével sokak számára anyagi veszteséget, csődöt hozott.

A *Tromf* és a benne megjelent írások megértéséhez elengedhetetlen, hogy az akkori világ szemszögéből tekintsünk rájuk, nem pedig mai perspektívából. Aki nem így közelít hozzá,

az aligha fogja mulatságosnak vagy humorosnak találni a lapban megjelent cikkeket. Ez magából a komikum természetéből fakad: a humoros percepció feltétele a célba vett téma alapos ismerete. Csak azt találjuk humorosnak, amiről elegendő információ van.

*A Tromf és a benne
megjelent írások
megértéséhez
elengedhetetlen, hogy az
akkori világ szemszögéből
tekintsünk rájuk, nem
pedig mai perspektívából.*

Mivel az azóta eltelt több mint három évtized során az események nagy része – legalább részleteiben – feledésbe merült, a *Tromf* egykori írásai közül sok mára elveszítette aktualitását, és a mai olvasók többsége már nem nevet rajtuk. Éppen ezért, a lap 35. évfordulójára emlékezve olyan írások és karikatúrák újraközlését tartottam célszerűnek, amelyek talán hosszabb távon is maradandónak bizonyulhatnak.

Dan Chihotu de la Vatra históriája (15. rész)

Búsképű lovagunk és hűséges bunkóhordozója, Sandu Amza, kivételesen szótlanul ballagtak az országúton, amikor a táj megszokott természeti szépségei után hirtelen a következő, már-már idillikusnak mondható eleven csendélet tárult a szemük elé: egy kilométerkő tetején jól megtermett férfi trónolt, mégpedig olyanformán, hogy egyik kezével combjain keresztülfektetve egy gömbölyebbik felével felfelé fordított nőt

tartott fogva, miközben másik kezével nagyokat csapott a nő lemeztelenített, terjedelmes hátsójára. Egy Dan Chihotunál kevésbé fennkölt egyéniség, például Sandu Amza, ha megkérí rá, hogy fogalmazza meg, amit lát, alighanem a következőképpen írta volna le a jelenetet: egy férfi tenyerével veri egy nő csupasz fenekét. Dan Chihotu lovagtól azonban semmi sem áll távolabb, mint éppen az effajta pórias látásmód, ezért amint a fentebb vázolt festői jelenetet megpillantotta, azonnal előntötte az indulat, s bunkóját harciasan készenlétbe helyezve, késedelem nélkül elrikkantotta magát:

– Gaz magyar zsvány! Hogy merészelsz fényes nappal egy nemes román úrnőt megtámadni, kifosztani és megérőszakolni?! Ezért most én, a híres Dan Chihotu de la Vatra lovag kihívlak párviadalra, és méltóképpen megbüntetlek!

A váratlan közbeszólás hatására az idegen férfi megszakította a tevékenységet, melyet addig szemmel látható élvezettel folytatott, és így szólt:

– Félreértetted a helyzetet jó uram. Én nem gaz magyar vagyok, hanem nacionalista román, ez a nő pedig nem nemes román úrnő, hanem az én nemtelen magyar feleségem, akit azért fenekelek el éppen, mert – bár ezt határozottan megtiltottam neki – már megint magyarul beszélt a kislányunkkal, mi alatt én távol voltam hazulról!

E szavak hallatán Dan Chihotu leengedte bunkóját, és immár barátságosan, megkérdezte:

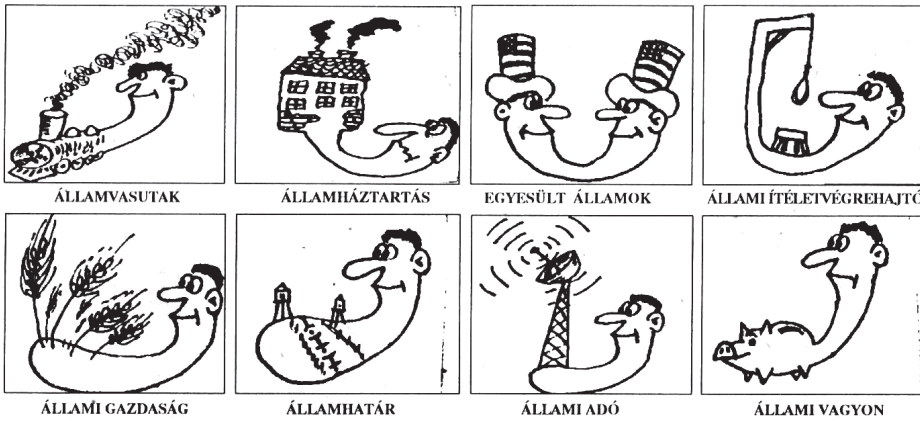
– Van-e szükséged segítségre ahhoz, hogy ezt az arcátlan magyar fehérszemélyt olyan alaposan megbüntesd, amilyen nagyot vétkezett?

– Köszönöm szépen lovag úr jóságát, de a saját feleségemet én magam szeretem elverni. Olyan élvezet ez számomra, amit a világ minden kincséért se osztanék meg másokkal!

– Hát, ha így áll a helyzet, akkor én nem is zavarlak tovább abban, hogy örömed leld asszonyodban, s egyúttal egy nagyszerű hazafias cselekedetet is véghez vigyél!

Miközben tapintatosan tovább indultak, De la Vatra lovag e kalandjakkal kapcsolatban mindössze annyit tartott szükségesnek közölni bunkóhordozójával, hogy jelenteni ugyan ezt az esetet is fogja illetékes helyen, mint mindent, amit útközben látnak, tapasztalnak, azonban előreláthatólag se a Románia Mare, sem pedig a többi hazafias újság nem írja majd meg, bár szintén hordoz hazafias tanulságot.

(Boros Ernő, 1991. április, 64. szám)

Markos Sándor nagykárolyi karikaturista rajza az államról

Jövőkép

BÍRÓ: Vádlott, maga szidta a rendszert, ezért ötezer lej pénzbírságra ítélem. Szidta az államelnököt is, ezért fizet még egymillió lejt. Románia külképét befektetítette, ez újabb kétmilliójába került. Van valami mondanivalója?

VÁDLOTT: Volna. De nem ilyen árak mellett!

(1993. március, 133–134. lapszám)

Szüességi adó

Meg nem erősített hírek szerint egyéb adók után kormányunk rövidesen bevezeti a szüességi adót is. Eszerint a jövőben szüességi adó fizetésére kötelezhető minden 0 és 100 év közötti nőnemű állampolgár, aki, saját (adó) bevallása szerint még szűz. A szüességi adó – abból a meggondolásból, hogy egy nő annál szűzebb, minél több ideig marad érintetlen – úgynevezett progresszív adó, ami azt jelenti, hogy összege a nőnemű állampolgár életéveinek a számával egyenes arányban nő.

Rövidesen megjelenik a România Mare című nagy példányszámú hetilap két még nagyobb példányszámú testvérlapja, a România are és a România n-are.

Az a tény, hogy az új törvény szerint a szüességi adó fizetésének a kötelezettségét úgynevezett bevallás előzi meg, korántsem jelenti azt, hogy csak azok a nők fizetnek szüességi adót, akik önként bevallják szüességüket.

Az adócsalások kiküszöbölése érdekében kormányunk természetesen ebben az esetben is gondoskodott a szigorú ellenőrzésről, mégpedig úgynevezett szüességi-felülvizsgáló bizottságok létrehozásával. A szüességi-felülvizsgáló bizottságok a nők szüességi bevallását vizsgálják, mégpedig – amint azt nevük is jelzi – felül. Mivel fennáll a veszélye annak, hogy a szüességi-felülvizsgáló bizottságok tagjai esetleg hagyják magukat megvesztegetni, szigorú kormányunk a szüességi-felülvizsgáló bizottságok mellett úgynevezett szüességi-alulvizsgáló bizottságokat is létrehoz. A szüességi-alulvizsgáló bizottságok szintén a szüességet fogják vizsgálni, de – amint azt nevük is jelzi – nem felül, hanem alul. A szüességi-alulvizsgáló bizottságok munkájának biztosabb korrupciómentesítése érdekében mindenre gondoló kormányunk úgynevezett szüességi-felülbíró, illetve szüességi-alulbíró bizottságokat is létrehoz. A szüességi-felülvizsgáló bizottságok a szüességi-felülvizsgáló bizottságok, a szüességi-alulbíró bizottságok viszont a szüességi-alulvizsgáló bizottságok által kibocsátott igazolványokat fogják felül-, illetve alulbírálni. A szüességi adó fizetése alól csak azok a 0–100 éves nőnemű állampolgárok mentesülnek, akik a szüességi-felülvizsgáló, valamint a szüességi-alulvizsgáló bizottságok által kibocsátott írásos bizonylattal tudják igazolni, hogy már nem szűzek, továbbá rendelkeznek a szüességi-felülbíró, illetve a szüességi-alulbíró bizottságok azt igazoló bizonylatával is, hogy a szüességi-felülvizsgáló, illetve a szüességi-alulvizsgáló bizottságok írásos igazolványai nem hamisak.

A törvény értelmében mindazok a 0 és 100 év közötti nőnemű állampolgárok, akik mentesülnek a szüességi adó fizetésére alól, egyben úgynevezett

örömadó fizetésére kötelezhetőek, amit az indokol, hogy aki nőnemű lény, és nem szűz, annak feltételezhetően szexuális örömeiben is volt, illetve van része, amit viszont az állam nyilvánvalóan nem engedélyezhet ingyen.

(Boros Ernő, 1993. március, 133–134. szám)

Álhírturmix

Rövidesen megjelenik a România Mare című nagy példányszámú hetilap két még nagyobb példányszámú testvérlapja, a România are és a România n-are. Előbbi a belföldi olvasókat hivatott meggyőzni arról, hogy Romániában minden rossz annak okozata, hogy az országban magyarok, cigányok, zsidók és egyáltalán nem-románok is VANNAK. Utóbbi a külföldi olvasókat hivatott meggyőzni arról, hogy Romániában NINCS magyarellenesség, cigányellenesség, zsidóellenesség, és egyáltalán nemromán-ellenesség.

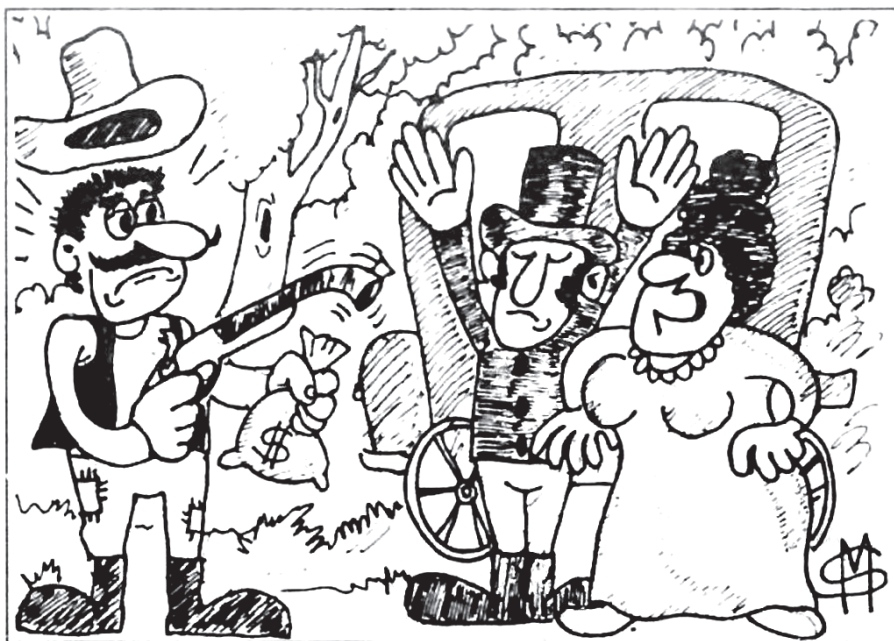
A Fehér Ház rövidesen volt kommunista nomenklaturistákat vásárol Romániától, rendkívül magas áron. Amerikai pénzügyi szakemberek szerint így is többszörös hasznot hozó befektetésről van szó, hiszen a tervek szerint a beszerzett román nomenklaturistákat az ottani titkosszolgálat beszívárogtatja a legsikeresebb japán mamutcégek vezetőségébe, ahol ezek gyakorlatba fogják ültetni idehaza szerzett bőséges szervezési tapasztalataikat, ami által az Egyesült Államok a lehető legrövidebb idő alatt megszabadul a japán áruk már-már fojtogató világi piaci konkurencijától.

(ernosz [1993])

Szándéknyilatkozat

Mivel eme forradalom utáni napokban az emberek legfőbb elfoglaltságát a pártalapítás, illetve a pártválasztás képezi, ezúton tudatom, hogy a jövőben pártnak tekintek minden olyan 16–36 év közötti kívánatos nőt, akinek érdemes a férfitagja lenni. Amelyik általam pártnak tekintendő nő engem, mint férfitagot kész befogadni, a belépési nyilatkozat kitöltése céljából kérem, ne a lakásomon keressen, illetve ne odahaza hívjon telefonon, mert tapasztalataim szerint feleségem hasonló esetekben úgy viselkedik, mint aki férfi- és nőgyűlölő egyszemélyben.

Íme az általam pártnak tekintendő hölgyekkel közösen kivitelezendő program tervezete:

Bandita úr, az én meggyalázásommal miért késlekedik?!

Markos Sándor rajza

1. Találka, lehetőleg félreeső helyen, ahol minél kevesebb ismerős láthat meg.

2. Virágcsokor átnyújtása, pusziváltás, romantikus séta a legközelebbi hotelszobáig.

3. Halk zene, hangulatvilágítás, sztriptíz.

4. Ha csütörtököt mondok, türelmes várakozás péntekig, amikor a virágcsokor meg a romantikus séta már felesleges, tehát újratalálkozás közvetlenül a hotelszobában.

5. Ha nem mondok csütörtököt, pártélet, ameddig bírom.

6. Ha kevés ideig bírom, közös nyilatkozat arról, hogy nem baj, majd megpróbáljuk koalícióban.

7. Ha sokáig bírom, töprengés arról, hogy na, most meg mi legyen tovább, mert – bár nem mutatom – ez a fejlemény engem nagyon meglep.

8. Aggódás azért, hogy vajon választott pár(t)omnak a szükséges idő eltelével lesz-e jelöltje, mert ha igen, nem kétséges, milyen megoldást kell választani.

9. Ha pénteken is csütörtököt mondok, közös nyilatkozat arról, hogy mivel a gyűlésen rajtunk kívülálló okok miatt nem sikerült közös nevezőre jutni, a felek a meg-nem-történeteket olyan diszkréten kezelik, mintha megtörténtek volna.

10. Ha rajtakapnak, közös nyilatkozat arról, hogy nem is ismerjük egymást.

11. Ha nem kapnak rajta, akkor közös nyilatkozat arról, hogy a jövőben nem

fogjuk ismerni egymást, csak barátok maradunk.

(ernos [1992])

Tanulságos mítoszok

Egy görög mítosz szerint a műrmidónok törzse így keletkezett: Zeusz a hangyákat emberekké változtatta, hogy egyik fiának, Aiakosznak is legyenek alattvalói.

A mítosz azt példázza, hogy sok nagyfőnök addig kényezteti nagyravágyó fiacskáját, míg az hangyás lesz.

Gauteóvan, a kágaba istennő a maga menstruációs véréből alkotott meg mindent.

Ez a mítosz arra figyelmezteti leányainkat, hogy előbb a havibaj jön meg, és minden igazán nagy baj csak ezután következik.

Egy római mítosz szerint Vertumnus istenség Pomona kedvéért különböző foglalkozású emberekké változott, de nem tudta megnyerni a hölgy tetszését. Végül öregasszonynak öltözve bizalmat ébresztett maga iránt, s mikor álruháját ledobta, Pomona már nem ellenkezett többé.

E mítosz tanúbizonysága szerint ez a Vertumnus nagyon hülye istenség lehetett, ha csak hosszú kísérletezés után ismert fel egy olyan magától értetődő dolgot, hogy a nők ellenkezését nem különféleképpen felöltözve, hanem ellenkezőleg, egyféleképpen levetkőzve (vagyis pucéron) lehet legyőzni.

(ernosz [1990])

Főmunkatársi levél a Szem és Fül Szövetkezet újraalakításáról

Alul felül írot. Fő. Jö. eszenel tudatom hoty a napokban két pofoszkodás köszöt elpoharaszkatom ety Amerikába szakadt, de hazalátogatot hazánkfiával. Esz a szakadt illető Amerikában gorilla. Nem asz álatkertben, hanem ety dúsgazdag gyáros melet. Asz ijiesmi ot natyon jó álásnak számít, mer dolgozni etyáltalán nem kel, csak kísérgetni, mek időnként – aból a sokból, ami eszér jár – jutatni néhány dolárt falakinek aszér, hoty esz a felbérelt ember asz utcán úty tegyen mintha mek akar ná támadni a tyárost, és eszel alkalmat adjon Amerikába szakadt, hazánkfiának ara hoty köszbelépjén mint megmentő. Asz Amerikába szakadt gorilla ismerősöm elbeszélése zerint eben a munkában asz a legfontosab, hoty ety bizonyos idő eltelte után nehoty elfelejtünk megint felbérelni valakit a tyáros megtámadására. Mer asz ikaszi kapitalisták csak akkor fizetnek, ha asz alkalmazot mek is dolgozik érte. Eszért ha hoszu ideig elmarad a támadás, a kapitalista esetleg úgy fogja fel a dolgot, hoty senki sem akarja őt bántani, tehát nincs szüksége gorillára, akor meg mér fizesse? És elbocsátja a gorillát. Ami ety nagy sorscsapás a gorillára, mert mehet dolgozni. Asz amerikai szakadt gorilla ismerősöm, aki haszánk fia, mindeszt tapasztalatból tudja, mer amikor mék keszdő volt a szakmában és nem sejtete, hoty asz álás megtartása érdekében neki kel gondoskodnia támadóról, a tyáros etyszer őt is elbocsátota. De szerencséje volt, mer legaláb utólag eszbe jutot, hoty fel kel bérelni valakit a gyáros megtámadására. Ezután – mifel asz elbocsátást zokon fete tőle – hatyta hoty a felbérelt támadó előb félholtra verje a tyárost, és csak akor lépet köszbe mekmentőként, mint aki telejesen véletlenül jár ara.

Utólag kiderült hoty esz a ferés csak jót tet a gyárosnak, mer a szakadt hazánkfiát nem csak visszavete gorillának, hanem mék a fizetését is felemelte. Utyhoty a szakadt hazánkfia el is határozta, hoty aszontúl más saját maga által felbérelt támadókkal is vereti ety kicsit a tyárost mielőt köszbelépne mint megmentő, mer esz kifezetődő.

Esz a történetet pedig aszért kegyeskedtem elmesélni, mert miután a szakadt hazánkfia elmondta nekem, eszembe jutot valami. Lehet, hoty 1990. március 20-án Tirgu Vásárhelyen szintén ijiesmi történt? Akor utyanis iten

adva volt ety csomó szem- és fül szövetkezeti gorila, akik a közismert előzményekből kifojólag állás nélkül maradtak, tehát elmehettek volna dolgozni. Amihez épen úty nem fülhetet a foguk, mint a szakadt hazánfiának. Tehát pontosan aszt tették, amit esz a szakadt amerikai. Fagyis pizsonyos Piszok Alfrét nevű kapitány javaslatára megrendeszték ety kis összeugratást a románok mek a matyarok köszöt. Amiből utyancsak Piszkos Fred mint kormányilletékes mék asz ellenzék szemében is látszólag teljesen indokoltan aszt a következtetést vonhata le, hogy eszket a gorillákat vissza kel veni asz állásukba, mer nélkülözhetetlenek, elfékre amig ók éberem örködtek, adig a gasz matyarok sose mertek ijen disznóságokat csinálni, de aszóta bezzeg mernek!

Íty történhetet, hogy amikor közvetlenül március 20-a után a Szem és Fül Szövetkezetet újraszövetkezetesítették, senki se tiltakozott. Mer esz a Tirgu Vársárheji csihpuhi annyira sokkolta asz embereket, hogy a sok hatása alatt eszt asz újraszövetkezetesítést szinte minden román szükséges rossznak hitte. Mifel pedig esz a dolog Maros Muresen ijen jól sült el nekik, falószínű, hogy Piszok Alfréd és asz újraszövetkezetesitet szem- és fül szövetkezet többi tagjai – akárcsak a szakadt hazánkfia Amerikában – elhatározták, hogy máskor is rendesznek mék ijet, mer esz nekik kifizetődő.

Amiből kifojólag (úgy is mint Boros Ernő) maradog borulátással:

FÜLIG JIMMY Rejtőfalva

(Boros Ernő, 1990. szeptember, 38. szám)

Értelmező Tromf-szótár

BÁNYA – hasznos ásványokat és alkalm adtán verésre hasznosítható légényeket kitermelő (föld alatti) üzem

BÁNYÁSZ – önjelölt struccpolitikus

BÁNYÁSZNAP – 1990. június 14.

BÁNYÁSZKIRÁNDULÁS – földalatti turisták két-három napos földfeletti kiruccanása Bukarestbe. A résztvevők „mi nem gondolkozunk, hanem dolgozunk” jelszóval valóban gondolkozás nélkül életveszélyesen megdolgoznak minden útjukba kerülő diákat és értelmiségit, majd álruhás sintérek barátságos farkcsóváltgatása és frontérezékeny újságírók lelkes csaholása közepette elnyerik hűségesség kormányházőrzőket megillető jutalmukat a gazditól.

BÁNYAFA – tárnák és egyetemisták dúcolására használatos gömbfa

BÁNYAJOG – a bányászatra vonatkozó jogszabályok összessége, melyekben részletesen le van írva, kinek a biztatására, hol, mikor és kiket kell hülyére verni.

BÁNYARÉM – föld alatti üregek, tárnák gonosz szelleme, amely a palackból kiszabadítva teljesít három kívánságot: öl, butít és nyomorba dönt.

(ernosz [1991])

A tehén és én – vidéki költő verse –

Múúúú-múúúú. A tehén bög,
s én ámulva hallgatom,
bús sajtár lóg az ól-falon
költő vagyok, körül
szomszédaink fejésre várnak.
Sokáig nézlek, Tarka, vén tehén,
mint magzatod, ha új kapura bámul.
Ketten vagyunk, kérődzünk mind a
ketten,
te szénán, én e versen.
Ó, kettőnk sorsa örökre egy:
meditálunk e pajta-szűk világban,
gyomrunkba gyűlt friss impressziókat
megrágunk újra, kész formába
öntünk.

Egy dologban különbözünk.
Te lenyeled a megrágott takarmányt,
én pedig hagyom, hogy
szellemem gyümölcsét eméssze más.
Jó étvágyat kívánok!

(Boros Ernő, 1990. május, 17. szám)

A Tromfkirály hősi haláláról

Petőfit nem csak a költészete miatt csodáljuk: azért is felnézünk rá, mert „a csata mezején” esett el, hősi halált halt. D. Kiss János, a *Tromf* alapító főszerkesztője is hősként halt meg. Igaz, nem a csatamezőn, hanem kórházi ágyon. Ahova azonban egy olyan verés juttatta, amelyben a lapjában megjelentek miatt részesült. A szóban forgó fizikai bántalmazásról e sorok írójának maga a „Tromfkirály” a következőket mondta.

– Aznap, amikor elkalapáltak, az ismeretlen verőlegények tömbházunk lépcsőházának földszintjén éjfélig vártak rám, mégpedig sötétben, mert a villanyegőt eltávolították a helyéről. Közvetlenül a verőlegények távozása után megjelent a helyszínen a rendőrség egyik „véletlenül” arra cirkáló terepjárója, és engem kórházba szállítottak. Ott főorvos barátom a következő megállapítást tette: – Jancsi, a te májadat és vesédet profik verték le, szakszerűen.

Külsérelmi nyom nem maradt, azonban ennek a verésnek hosszabb távon garantáltan káros hatása lesz az egészségedre...

Utólag a diagnózishoz hozzátehetjük: a jelek szerint a szóban forgó belső szervek olyan sérüléseket szenvedtek akkor, amelyek eredményeként később mondták fel a szolgálatot...

BÁNYÁSZKIRÁNDULÁS
– földalatti turisták két-három napos földfeletti kiruccanása Bukarestbe.
A résztvevők „mi nem gondolkozunk, hanem dolgozunk” jelszóval valóban gondolkozás nélkül életveszélyesen megdolgoznak minden útjukba kerülő diákat és értelmiségit.

Kik lehettek a főszerkesztő tragikus végét eredményező szakszerű fizikai bántalmazás értelmi szerzői (elrendelői)? Erre a korábban történekből következtethetünk. A közvetlen előzmény az a botrány volt, amely két, a *Tromf*-ban megjelent karikatúra ürügyén robbant ki. A karikatúrák egyike az 1990. márciusi véres marosvásárhelyi események kapcsán született és bekötött szemű, síró, bocskoros ördögöt ábrázol, amint Románia térképén toporzékol. A másikon Románia alakú szerencsemalacból kinyúló kéz mutatja, hogy az államkassza kiürült. E két rajz kapcsán a *România Mare* nevű szélsőségesen nacionalista hetilap a *Tromf* ellen bőséges rágalomhadjáratot indított, aminek a nyomán parlamenti interpellációra került sor, majd Traian Chebeleu Románia akkori nagykövete éles hangon bírálta a lap „soviniszta” hangvételét stb.

A mindezekről való véleményalkotáskor nem tévesztendő szem elől a következő társadalmi kontextus. Akkoriban román politikusok, véleményvezérek sűrűn kijátszották azt a bizonyos „magyar kártyát”, a román nyelvű tömegtájékoztató eszközök napi rendszerességgel közöltek, illetve sugároztak a magyar kisebbséget sértő, rágalmazó, mocskoló, gyalázó sajtóanyagokat. Szóval nem volt könnyű kussoló magyarként élni...

Villanyos és öröksége

A történettudomány egyik kiemelt témája a modernizáció, amely nélkül elképzelhetetlen lenne a társadalom mai formája. Legyen szó a gőzgépek forradalmáról vagy a villamosításról, a cél mindig az emberek életének jobbá tétele volt. Ugyanakkor a modernizációnak antropológiai vonatkozásai is vannak: azok, akik ezen dolgoztak, életüket egy rendszer szolgálatába állították. Erről, valamint egy ilyen ember munkásságáról szól Gagyi József *Villamosítás, modernizáció: történet a Nyárád mentén* című könyve.*

Gagyi József társadalomtörténész és kutató, aki csaknem huszonöt éve védte meg doktori dolgozatát a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Kutatási témái érintik Erdély és Románia társadalmi vonatkozásait, különösen az elmúlt évszázad eseményeit. Írt már könyvet a kollektívizációról,¹ a fogyasztói magatartásról,² valamint számára fontos emberek életéről is.³ Jelen kötete, *Villanyos és közössége. Villamosítás, modernizáció: történet a Nyárád mentén (1945–1989)* szintén

egy életutat állít középpontba. A cím elsőre megtévesztő lehet mind a laikusok, mind a szakértők számára, hiszen a könyv nem gazdasági, hanem inkább antropológiai jellegű: egy olyan kulcsszereplő történetét követi nyomon, aki a nyárádmenti kommunizmus gépezetében működött.

A könyv Sztrátya Domokos életét mutatja be, aki 1931-ben született Csíkfalván, Marosvásárhelytől 25 kilométerre, a Nyárádmentén. Mint sok kortársa, ő is mindössze négy elemi osztályt végzett, majd további öt évig gimnáziumba járt, mivel eredetileg papi pályára készült. Kötelező katonai szolgálatát 1952 és 1954 között teljesítette, hazatérése után pedig megpróbálta fenntartani kisgazdaságát, amelyet később a Nyárádszentmártoni Mezőgazdasági Termelőszövetkezetnek („TSZ”) kellett beszolgáltatnia. A termelőszövetkezetben könyvelő és áruszakértő volt, majd kilépése után a helyi fogyasztószövetkezetben lett pénztáros. 1969-ben csatlakozott a Maros Regionális Villamossági Vállalathoz, az IREM-hez,⁴ ahol egészen a rendszerváltás

A modernizációnak antropológiai vonatkozásai is vannak: azok, akik ezen dolgoztak, életüket egy rendszer szolgálatába állították.

Gagyi József korábbi, Sztrátya Domokosról szóló munkájának borítója

Csíkfalva unitárius temploma. Tetcu Mircea Rareş felvétele. Kép: Wikipédia

utáni nyugdíjazásáig a nyárádmenti falvak villanydíjbeszedőjeként tevékenykedett.⁵ Ez idő alatt évente négyszer meglátogatta huszonhat falu valamennyi lakóházát, és jegyzeteiben megörökítette az emberekkel kapcsolatos megfigyeléseit. Nyugdíjazása után újra gazdálkodni kezdett unokaöccsével, amit egészen 2006-ig odaadással végzett. Élete fontos dokumentumait haláláig a pénztárcájában őrizte: többek között 1969-es munkadelegációját az IREM-hez, 1979-es személyi igazolványát, egy újságkivágást, amihez magyarázatokot fűzött, egy biciklivásárlási nyugtát, egy 1987-es felszólítást a kollektivizált magántelkére kivetett adóról, egy meghívót volt gimnáziumának öregdiák-találkozójára, valamint egy igazolványt, amelyet a Mezőgazdasági, Erdőgazdálkodási és Vidékfejlesztési Minisztérium Maros Megyei Igazgatósága állított ki a nevére 2006. október 18-án.⁶

Gagyí József már a könyv elején leszögezi, hogy kizárólag Sztrátya Domokos forrásaira épít, mivel benne egy mintatípust látott: a paraszti réteg azon tagját, aki az új világban kereste a helyét. Egyúttal kiemeli, hogy Sztrátya Domokos a régi ember életfelfogását képviselte – olyannyira, hogy még 1976-ban, hétvényi villanypénzbeszedői munka után sem volt hajlandó saját házába bevezetni az áramot.⁷

A könyv öt fő fejezetből áll. A bevezetésben Gagyi az antropológiai háttérrel és a módszertant ismerteti. Az első fejezet a korszakbeli Nyárádmente infrastruktúráját és társadalmi átalakulását

mutatja be, míg a második Románia és Nyárádmente villamosításának folyamatát tárgyalja. A harmadik fejezet Sztrátya Domokos jegyzeteiből készült statisztikai elemzéseket tartalmaz, míg a negyedikben a társadalmi háló kialakulását vette górcső alá. Ezen kívül még két további fejezet szerepel a könyvben: az egyik a villamos áramhoz alkalmazkodó életmód és társadalom változásait elemzi, míg a másik Domokos világnézetét követi – amelyben a legnagyobb érték a szövetkezet kisteherautója, a saját jármű pedig a bicikli, amit még kölcsönadni sem akart, „nehogy elrontsam”.⁸ Sztrátya Domokos forrásai, beszélgetései és jegyzetei nemcsak ennek a könyvnek szolgáltak alapul, hanem Gagyi két másik munkájának is, amelyeket irodalomjegyzékében is feltüntet: *Sztrátya Domokos archívuma. Van vagy nincs?*⁹, amely a forrásgyűjtemény elemzésére fókuszál, illetve a *Régi ember új világban. Sztrátya Domokos életútja*,¹⁰ amely az egyéni életutat állítja középpontba.

A könyv minősége elismerésre méltó: Gagyi gondosan dolgozik a forrásaival, tisztelettel kezeli azokat, és megmutatja, hogy az egyéni visszaemlékezések önmagukban is sokat elárulhatnak egy társadalmi közegről. Nyelvezte közérthető mind a laikus olvasók, mind a szakemberek számára. Tudományos precizitással, de befogadható módon ír, és ha szükséges, magyarázatot fűz a neologizmusokhoz vagy helyi kifejezésekhez. A térképek, grafikonok és Sztrátya Domokos jegyzeteinek

képei részletgazdagok és jó minőségűek. A 250 oldalas kötet az interjúk táblázatait is tartalmazza. Borítója egyszerű, de kifejező: egy fekete-fehér fénykép Sztrátya Domokosról és egy csíkfalvi utcakép, amelyet narancssárga sávok egészítenek ki.

**Gagyí gondosan
dolgozik a forrásaival,
tisztelettel kezeli azokat,
és megmutatja, hogy az
egyéni visszaemlékezések
önmagukban is sokat
elárulhatnak egy
társadalmi közegről.**

Csak ajánlani tudom mindazoknak, akiket érdekel egy társadalmi réteg működése, valamint azoknak, akik a „gépezet alkotóelemeire”, azaz magukra az emberekre kíváncsiak. Akkor is találhat benne érdekességet az olvasó, ha nem nyárádmenti vagy nem érdeklődik az antropológia iránt – hiszen egy székely bácsikáról szól, aki biciklijét tolvaj járta a falvakat, és akinek története egy egész korszak lenyomata.

* Gagyi József: *Villanyos és közössége. Villamosítás, modernizáció: történet a Nyárád mentén (1945–1989)*. Kriterion Könyvkiadó – Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2023.

Jegyzetek

- 1 Gagyi József: *Földosztók, önellátók, gyarapodók. A dekollektivizáció emberei*. Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 2007.
- 2 Gagyi József: *Fogyasztói magatartás*. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2009.
- 3 Gagyi József: *Ha akartam, füttyörésztem, ha akartam, dudolászgattam. Beszélgetések Balogh Pállal*. Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 2012.
- 4 Uo. 12. o.
- 5 Uo. 16. o.
- 6 Uo. 15. o.
- 7 Uo. 19. o.
- 8 Uo. 198. old
- 9 Gagyi József: *Sztrátya Domokos archívuma. Van vagy nincs?* In: Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.): *Örökség, archívum és reprezentáció*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2017. 41–60. o.
- 10 Gagyi József: *Régi ember új világban. Sztrátya Domokos életútja*. L'Harmattan – Kriza János Néprajzi Társaság, Budapest–Kolozsvár, 2019.

Kodori Tímea |

Kürtőskalács, medvevadász, népviselet?

A székely identitás elemei és építése a történelemben és napjainkban

A *Hullóidő. Székely identitásépítés a 19–20. században* című kötetet¹ 2023-ban jelentette meg a Kriterion könyvkiadó. A könyv kilenc tanulmányt foglal magába, amelyeket Bárdi Nándor szerkesztett. A szerkesztő szerint a kötet egy 2018-as konferencia előadásaira épül, amely ugyanazt a nevet viselte, mint maga a könyv.

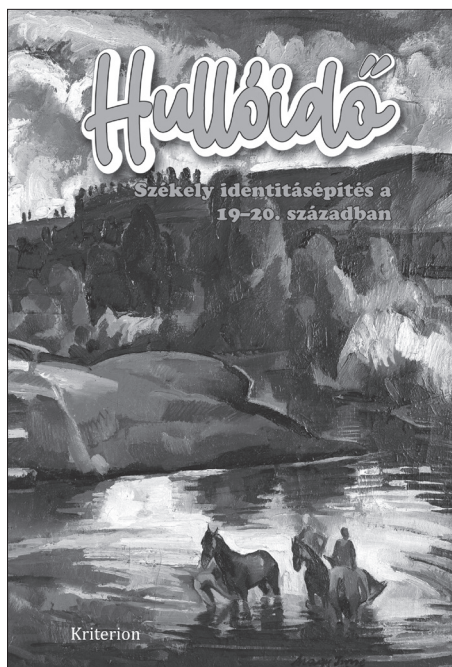
A tanulmánykötet több izgalmas témát tár az olvasó elé, amelyek a székely identitás és annak különböző megközelítéseit vizsgálják. A kötet nem egyoldalúan közelíti meg a székelységről alkotott képet, hanem sokrétű megközelítést alkalmaz: betekintést nyújt a kultúrtörténetbe, a jelenkori és újkori történelem eseményeibe, valamint a gazdaságtörténet és a társadalmi képződmények alakulásába is. A kötet központi témája a székelység története, annak meghatározó eseményei és szimbólumai. A téma kutatása a rendszerváltás után kapott nagyobb lendületet, bár a székely identitás fontossága már a 19. században is megjelent a magyar történeti és társadalmi diskurzusban. Az érdeklődés azóta sem csökkent, sőt, ma már több tudományág képviselői is foglalkoznak vele, így a történészek mellett néprajzkutatók, nyelvészek, szociológusok és különböző kulturális intézmények szakemberei is kutatják. Bár a téma elsősorban Erdélyben és Magyarországon bír kiemelt jelentőséggel, nemzetközi érdeklődésről is beszélhetünk, különösen a kisebbségi közösségek helyzetével foglalkozó kutatók körében.

A kötet szervesen illeszkedik az eddigi kutatások sorába, amit az is bizonyít, hogy számos doktori dolgozat készült a székelységről az elmúlt években. A téma kiemelkedő kutatói közé tartozik Bodó Barna, Kiss László, Szász

Zoltán, Tóth István, Mózer Levente, Markó László és Benkő Samu.

A székely identitás kérdése napjainkban is kiemelt jelentőségű, amit a különböző konferenciák és szakmai rendezvények témaválasztása is bizonyít. Ezek nemcsak a tudományos közösséget, hanem a nagyközönséget is foglalkoztatják, hiszen a székelység története, ikonikus helyei és személyiségei, valamint meghatározó eseményei továbbra is érdeklődésre tartanak számot. A kötet számos ilyen központi témát érint, például a rovásírás eredetét és használatát, Csíksomlyó vallási és közösségépítő szerepét, vagy a Székely Hadosztály Egyesület történetét, amely a maga korában identitásformáló szerepet töltött be.

A tanulmányok fő témája az identitás és annak különböző elemei, amelyek részletes betekintést nyújtanak abba, miként épültek be ezek a köztudatba, és milyen szerepet játszottak a magyarság önazonosságának alakulásában. A 314 oldalas kötetben kilenc tanulmányt találunk, ezek a 9. és 294. oldalak között olvashatók. A bevezetőt a szerkesztő, Bárdi Nándor írta, aki három oldalon ismerteti a kötet célját és jelentőségét. A tanulmányok sorrendje a következő: Sándor Klára: *Székelyből magyar, írásból rovás – a székely írás székely identitást jelző funkciójának visszaszorulása*; Orbán Zsolt: *A Székely Nemzeti Párt*; Ablonczy Balázs: *Az alapító atyák. Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete*; Nagy Szabolcs: *Egy fontos identitásépítő műhely – Székely Hadosztály Egyesület*; Szőcsné Gazda Enikő: *Háziipari mozgalmak a székely identitásépítés szolgálatában*; Bokor Zsuzsa: *A székely nagyszony testőrei. Vallásosság és identitáskeresés a két világháború közötti Székelyföldön*; Mohay Tamás: *Csíksomlyó, a nemzeti kegyhely*;

Vallasek Júlia: „Brandes” feltámadás. A székely identitás változatai az erdélyi magyar irodalomban; Bárdi Nándor: A székelyföldi önképzés elemei. A kötet tartalmaz egy függelékkel is, melynek címe: *Apáink arcán, Tompa Zsófiától.*

A kötet kiemelkedő szakmai színvonalú munka, amely logikusan felépített érvelésével és közérthető nyelvezetével képes megszólítani a tudományos közösséget és a nagyközönséget egyaránt. Bár a szöveg szakmai terminológiát alkalmaz, annak stílusa nem száraz vagy nehezen érthető. A kötet szerkezete is jól átgondolt: a tanulmányok egymásra épülnek, világosan követhetők, így az olvasó fokozatosan mélyülhet el a székely identitás különböző aspektusaiban.

...a székely identitás ereje a történelmi magukra utaltságban és a közösségi összetartásban gyökeredzik...

A kötetben szereplő tanulmányok jellemzően 20–25 oldal hosszúak, és számos vizuális elemet – táblázatokat, fotókat – tartalmaznak, amelyek segítenek az olvasónak jobban megérteni a bemutatott témákat. Az illusztrációk jelentős mértékben hozzájárulnak a tanulmányok élvezhetőségéhez és szemléletességéhez. A függelékben található képek között a borítón szereplő festmény is megjelenik, amelynek történetét szintén kifejtik a kötetben.

Két tanulmány, Bokor Zsuzsa és Bárdi Nándor munkája kiemelkedik a többi közül, ezeket érdemes részletesebben is megvizsgálni.

Bokor Zsuzsa *A székely Nagyasszony testőrei* című tanulmánya a két világháború közötti Székelyföld vallásosságát és identitáskeresését vizsgálja. A tanulmány középpontjában az Ezer Székely Leány Napja áll, amelyet először 1931-ben szerveztek meg Csíksomlyón a Katolikus Nőszövetség és a helyi egyházi vezetők támogatásával. Az esemény meghatározó szerepet töltött be a székely nők és lányok identitásának formálásában, mivel olyan fontos identitásképző elemeket foglalt magában, mint a népviselet és a szentmisén való közös részvétel. Emellett vallásmegőrző jelentőséggel is bírt, különösen a harmincas években, amikor a román hatóságok egyre nagyobb nyomást gyakoroltak a székely közösségekre.

A tanulmány részletesen bemutatja a szervezési folyamatokat, különösen Stettner Andrea és Domokos Pál Péter szerepét. Az első rendezvényen több ezer székely lány gyűlt össze, akik népviseletben vettek részt a szentmisén és a közös programokon. A rendezvény tömegszervező hatással bírt, hiszen a székelységnek már akkor is kiemelt jelentőséggel bírt a népi és helyi értékek megőrzése. A későbbiekben az esemény kinőtte magát, így egyre inkább a székely identitás és nemzeti öntudat kifejezésének színterévé vált. A találkozók során a különböző régiókból érkező székelyek megélhették közös kulturális gyökereiket, ami tovább erősítette önazonosságukat.

Bokor Zsuzsa elemzése rávilágít arra, hogy a rendezvény nem csupán kulturális esemény volt, hanem egy összetett társadalmi és vallási mozgalom is. A találkozók megszervezésében a székely nők kiemelkedően fontos szerepet játszottak. De nemcsak a hagyományok megőrzésében vállaltak aktív szerepet, hanem a társadalmi életben is egyre nagyobb befolyáshoz jutottak.

A tanulmány egyik fontos megállapítása, hogy az Ezer Székely Leány Napja a mai napig fennmaradt, és továbbra is a székely identitás egyik meghatározó eseménye. Az elemzés figyelemre méltó abban, ahogyan a női szemléletet beépíti a tanulmánykötetbe, ezáltal új perspektívát nyújt az olvasónak az identitásképző elemek vizsgálatában. Ennek köszönhetően átfogóbb képet alkothatunk a székely nemzet összetartozásáról, valamint arról, hogy milyen tényezők tették lehetővé identitásuk erős megőrzését napjainkig.

Bárdi Nándor tanulmánya érdekesítő és közérthető módon mutatja be a székely identitás építőelemeit, különös figyelmet fordítva a következőkre: közösségi tudat, magyar nyelvi-kulturális közösséghez tartozás, hegyvidéki településszerkezet és gazdálkodás szerepe, hagyományközösség – a sajátos történelmi fejlődés folyamatos emlékezete –, regionális azonosságépítés, valamint a narratív hagyomány, amely az önképet megalkotó elbeszélésekben nyilvánul meg.

A szerző szerint ezek az elemek együttesen alakították ki a székelyek sajátos identitástudatát, amelynek egyik meghatározó vonása a rendíthetetlen ragaszkodás székely mivoltukhoz. Ez az erős kötődés abból is fakad, hogy a székelyek az évszázadok során gyakran magukra voltak utalva, így identitásuk megtartása létfontosságúvá vált számukra.

A tanulmány nem csupán az identitás kialakulásának folyamatát vizsgálja, hanem részletesen kitér arra is, hogyan hivatkoztak különböző korokban a székelységre mint identitásformára. Bárdi hét nagyobb történelmi időszakot különít el: az első a 19. század első fele, amikor a székelyek kiváltságos nemzetként tekintettek önmagukra (1); ezt követte az 1848-as forradalomban vállalt szerepük (2), majd a kiegyezés utáni székelyföldi öntudat megerősödése (3). Az első világháborút követően központi kérdésé vált, hogy a székelyek hogyan illeszkednek be nemzeti kisebbségként a román közigazgatási rendszerbe (4), míg az 1940–1944-es időszakban a magyar állam külön kezelte őket, és a propaganda jelentős mértékben erősítette a székely identitást (5). A szocializmus elején autonóm területként működtek, később azonban a hatalom igyekezett gyengíteni a székelységet, ennek ellenére mégis sikerült megőrizniük sajátos kulturális örökségüket (6). Végül az 1989 utáni időszakban az új román állam keretei között kellett intézményesen beilleszkedniük (7).

Bárdi Nándor tanulmánya rávilágít arra, hogy a székely identitás ereje a történelmi magukra utaltságban és a közösségi összetartásban gyökeredzik, illetve abban, hogyan voltak képesek alkalmazkodni az újabb és újabb történelmi kihívásokhoz. Az olvasó világos képet kaphat arról, hogyan formálták a különféle történelmi tényezők a székelység önképét, és milyen szerepet játszott az összefogás a székely identitás fennmaradásában. A kötet nem csupán a székelyeknek lehet érdekes, hanem mindazok számára is, akik többet szeretnének megtudni a magyarság egy olyan sajátos csoportjáról, amely kulturális értelemben egyfajta „szigetként” is értelmezhető. A könyv rávilágít arra, hogy a székelység, bár lélekszámát tekintve a magyarság egy kisebb rétegét alkotja, mégis rendkívül szervesen és aktívan kapcsolódik a magyar identitáshoz. Különlegességüket nem csupán nyelvjárásuk adja, hanem az is, hogy minden elnyomási kísérlet ellenére megmaradtak egy összetartó, erős közösségnek. A kötet ezt az üzenetet gondosan kidolgozott, érdekes és elgondolkodtató elemzésekkel támasztja alá.

Jegyzet

- 1 Hullóidő. Székely identitásépítés a 19–20. században. Szerkesztette Bárdi Nándor. Kriterion Kiadó, Kolozsvár–Budapest, 2023.

